

Bir Fosil Bilimcinin Gözünden Taksonomide Kullanılan İsimlerin Türkçeye Kazandırılması Hakkında Bir Deneme

A Paleontologist's Point of View for the Standardization of the Taxonomic Nomenclature in Turkish

Volkan Sarıgöl¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Petrol ve Doğal Gaz Mühendisliği Bölümü, Batman, Türkiye

ORCID: V.S. 0009-0008-9261-6895

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Volkan Sarıgöl,

Batman Üniversitesi, Petrol ve Doğal Gaz Mühendisliği Bölümü, Batman, Türkiye

E-posta/E-mail: volkan.sarigul@batman.edu.tr

Başvuru/Submitted: 21.10.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:

15.12.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:

27.02.2024

Kabul/Accepted: 05.07.2024

Atıf/Citation: Sarıgöl, Volkan. "A Paleontologist's

Point of View for the Standardization of the

Taxonomic Nomenclature in Turkish". *Osmanlı*

Bilimi Araştırmaları 25, 2 (2024): 479-519.

<https://doi.org/10.26650/oba.1379430>

ÖZ

Paleontoloji ve biyoloji gibi doğa bilimi dallarının ortak konularından biri olan taksonomi, Latince terimlerin halen yaygın kullanılması bakımından diğer birkaç çalışma alanıyla birlikte öne çıkmaktadır. On altıncı yüzyıldan itibaren bilimsel üstünlüğü ele geçirmeye başlayan Batı dünyasında birincil eğitim dili Latince iken, kısa süre sonra bilimsel çalışmalar Latin alfabesini benimsemiş olan Batı Avrupa'nın ulusal dillerinde yapılmaya başlanmıştır. Bu ulusal diller, Latince'den geçen kelimeleri kimi zaman farklı yazılış ve okunuşlarla kendi dillerine uydurmayı da başarmışlardır. Türkiye'nin, doğa bilimleri de dahil olmak üzere, modern bilim ile ilk büyük çaplı teması o zamanın küresel dili olan Fransızca üzerinden on sekizinci yüzyılda gerçekleşmiştir. Günümüzde ise ülkemizin bilimsel gelişmeleri yakalama çabası İngilizce üzerinden devam etmektedir. Takip edilen yabancı diller zaman içinde değişmiş fakat yabancı kelimeleri ve terimleri geldikleri Batı dilindeki okunuşları esas alarak Türkçeye kazandırma geleneği aynı kalmıştır. Bu durum Türkçede bilimsel bir dilin oluşmasını engelleyen en büyük etkenlerden biridir. Oturmuş bir bilimsel dilin eksikliği taksonomi ile ilgili terimlerin okunuş ve çeviri çalışmalarında da kendini göstermektedir. Dilimize çoğunlukla Fransızcadan gelip yerleşmiş olan yabancı okunuşlar ile taksonomi terimlerini okumak için gereken Latince okuma kuralları pek çok noktada çelişmektedir. Yabancı terimlerin Türkçe karşılıklarını bulabilmek ise üzerinde ciddi biçimde durulması gereken bir konudur. Burada bu sorunların giderilebilmesi adına, köken ve dil bilgisi hakkında bir tartışmanın üzerine taksonomide kullanılan Latince isimler için okunuş ve çeviri önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Paleontoloji, Taksonomi, Türkçe, Okunuş, Çeviri

ABSTRACT

Taxonomy, a common practice of paleontology and biology among natural sciences, has a distinguished place with few other fields because of the current wide use of Latin terminology. While Latin was once the medium of

instruction in the Western world, which has become superior in science and technology since the sixteenth century, it was succeeded by the Western European languages a century later, which had adopted the Latin alphabet. These national languages had also achieved to adopt many Latin words into their structures, occasionally with slightly different spelling and pronunciation. Turkey's first large-scale contact with the modern science, including the natural sciences, took place in the eighteenth century through French, the global language of the time, and the current efforts to follow scientific and technical developments continue through English. Even though the followed foreign language changes, the Turkish tradition of adopting foreign words and terms according to the pronunciation in the foreign language from which the word or term is taken remains. This is one of the main hindrances to the formation of an established scientific terminology in Turkish, which also manifests itself in taxonomic studies. There are several inconsistencies between the adopted Western pronunciations, mostly from French, and the instructions of Latin pronunciation for Turkish which is required to read taxonomic terms. Finding the Turkish equivalents of taxonomic terms, on the other hand, demands serious consideration. Here, in order to eliminate these difficulties, suggestions on pronunciation, transcription and translation for the Latin names in taxonomy are presented, based on etymological and grammatical facts.

Keywords: Paleontology, Taxonomy, Turkish, Pronunciation, Translation

Extended Summary

Natural philosophy, which was progressively neglected in the education system of Ottoman Turkey, established a basis for the formation of modern sciences in the Western world. As Western Europe has begun to forge ahead since the sixteenth century, they have not only developed human knowledge through discoveries, observations and experiments, but also created a solid scientific terminology based on Latin. The Latin alphabet, among other cultural elements, was inherited by the barbarian kingdoms, which contributed to the fall of the Western Roman Empire and transformed themselves into the modern Western European nations. Spelling of the vernacular Western European languages were modified based on the Latin script, but pronunciation of the words locally differed. Finally, the position of Latin as the preminent academic language over the centuries gradually replaced by the national languages starting in the seventeenth century. Although the usage of Latin has been considerably diminished in academic studies, taxonomy, one of the common grounds of biology and paleontology, represents one of the exceptional fields in which the Latin nomenclature still prevails. In the Western world, spelling of the taxonomic nomenclature (i.e., the names representing species, genera, and other groups of organisms belonging to higher taxonomic ranks) is uniformly done according to the Latin grammar, but pronunciation of those may vary in different languages.

The Turks, on the other hand, became the permanent settlers of Anatolia towards the end of the eleventh century and built political and cultural relationships with their western rivals, the Eastern Roman Empire. The selection of Greek as the official language of the Eastern Roman Empire created a lack of familiarity with Latin for the Turks. During the period of

modernization in Ottoman Turkey, which began in the eighteenth century, numerous terms were subsumed from French, the world language at the time, and most of these terms have been transcribed by following the French pronunciation. English replaced French as the new lingua franca after the Second World War, from which the new terms have been introduced into Turkish.

A striking resemblance between Latin and Turkish is that the words are pronounced as they are spelled in both languages. This situation became more apparent after the Alphabet Reform in 1928 when the Latin script was adopted for Turkish. Considering that Turkish was formerly typed with the Arabic script, the new alphabet also eliminated the problem of transliteration and eased the transcription process. In Turkish taxonomic terminology, however, pronunciations imitate either those in French or English, whereas no transcription has been applied to the incorporated Western terms that originated from Latin.

To resolve this controversy, a regulatory list with seven clauses is proposed here to establish a standardization of the taxonomic nomenclature in Turkish. The proposed solutions for pronunciation and transcription follow the instructions for the Latin pronunciation as much as possible. For a proper translation, it is strictly advised to have enough knowledge on the subject. The clauses are as briefly follows:

1. No translation or transcription should apply to genus and species names, and these names should be typed by using a distinguishably different font/style from the rest of the text. Pronunciations of the genus and species names in Latin may be provided in square brackets if necessary.

2. The original Latin names for the groups of organisms representing taxonomic ranks higher than the genus level (in both hierarchical taxonomy and cladistics) should not be transcribed. Transcription can be applied to the names which are derived from the original Latin name in another language using the Latin alphabet (e.g., transcription is not allowed for the Latin group name “Theropoda” but allowed for “theropods,” which is the derivative in English). The original Latin name may be provided in brackets next to the transcribed name if necessary.

3. Applications for the pronunciation of the taxonomic names and the transcription of the names representing taxonomic ranks higher than the genus level, containing C, Y, H (in forms of CH, PH, RH, TH), I (in forms of IA, IE, IO, IU), diphthongs (AE, AU, OE, EU), and the letters which are not present in the Turkish alphabet (Q, X, W) are provided, in accordance with the instructions for Latin pronunciation and some particular cases in Turkish. All the silent letters that exist in the Western European languages are nullified, as all the letters must be pronounced in Latin and Turkish.

4. Genus and species names should remain intact in the text (i.e., no suffixes or punctuation marks should be placed).

5. There are special applications for the taxonomic names derived from foreign proper nouns. Basically, the foreign proper nouns which have already been incorporated into Turkish should be in use. Those that have not been officially subsumed into Turkish should be pronounced as similar as possible to what it has been done in the original language and should be transcribed according to the provided method.

6. Translation of the names of the groups of organisms should only be applied to those belonging to the ranks higher than the genus level. It is crucial to obtain accurate information about the origin and meaning of the name and the general characteristics of that group to make a decent translation. If this kind of data is not available, it should be contented with the transcription.

7. Transcribed and translated versions may exist separately for the name of a particular group of organisms, but transcription and translation should not be applied together to form a name.

1. Giriş

Doğa bilimleri ne yazık ki Türkiye'nin öncü olamadığı alanlardan biridir. Doğa felsefesi (İng. natural philosophy) Osmanlı eğitim sistemi tarafından yüzyıllar boyunca geri planda tutulmuşken Batı'da modern bilimlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. On altıncı yüzyıldan başlayarak üstünlüğü ele geçiren Batı ulusları¹ sadece keşif, gözlem ve deneylerle bilgilerini arttırmakla kalmamış, aynı zamanda bilim felsefesini de geliştirerek sağlam bir bilim dili ve terminolojisi de meydana getirmişlerdir. Osmanlı Türkiyesi'nde ise modern bir bilim dili ve felsefesi için yeterli bir temel oluşmamış olduğundan o dönemde başlayan Batılılaşma serüveni var olan kopyalama esasına göre ilerlemiş ve ihtiyaç duyulan terimlerin neredeyse tamamı o dönemin uluslararası bilim dili olan Fransızcadan ithal edilmek zorunda kalmıştır. Yakın geçmişte İngilizcenin bu görevi Fransızcadan devralmasıyla birlikte aynı süreç artık İngilizce üzerinden ilerlemektedir².

Yabancı terimleri Türkçe anlamlarıyla, yani Türkçenin dil zenginliğini kullanarak dile kazandırmak başlı başına büyük bir iş olduğundan, genellikle ilk adımda bu terimleri yabancı dildeki okunuşlarıyla kullanmak yoluna gidildiği görülmektedir³. Özellikle tıp ve eczacılık gibi uygulamalı alanlarda bu yola sıklıkla başvurulmaktadır⁴. Paleontoloji, yani fosil bilimi, söz konusu olduğunda da benzer bir manzara göze çarpmaktadır – örneğin anatomi terimlerinin hemen hepsi Latince'den veya diğer Batı dillerinden uyarlanmış halleriyle kullanılmaktadır. Taksonominin de böyle özel bir durumu vardır; bugün artık ölü bir dil olan Latinceye ait kelimeler isimlendirmede sıklıkla kullanılmakta, ayrıca cins ve tür isimlerinin değiştirilmeden ve metnin kalanından farklı yazılmaları gibi kesin şartlar içermektedir. Buna ek olarak, paleontolojinin sonu gelmeyen fosil keşifleri ile gün ışığına çıkan pek çok yeni cins ve tür (ve bunları barındıran yeni gruplar), taksonomi yazımına sürekli yeni Latince adlar eklemektedir.

Bu çalışma kapsamında öncelikle okuma ve çeviri esasları ile taksonomi hakkında temel bilgiler verilmekte, sonrasında Latince okuma kuralları ile bu kuralların neden Batı Avrupa dillerinden Türkçeye geçen kelimelere doğrudan uygulanamadığı pek çoğu gündelik hayattan seçilen kelimeler ışığında aktarılmaktadır. Bu bölümleri sağladığı mantıksal bir alt yapının üzerine makalenin temel amacı oturtulmuştur. Bu amaç, Latince okuma kuralları takip edilerek İngilizce ve Fransızca gibi Batı dillerinin okunuş kalıplarından olabildiğince kurtulmak ve taksonomide kullanılan isimlerin Türkçeye en uygun şekilde nasıl okunacağı veya yazılacağı konusunda çözüm önerileri getirmektir⁵.

1 Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004), 355.

2 Hamza Zülfiyar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991), 11.

3 Suat Yakup Baydur, *Dil ve Kültür – Türkçenin ve Başka Dillerin Gelişmeleri, Türkçenin Durumu ve Soruları Üzerine Yazılar* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 1952 – Yeniden baskı 2018).

4 Örneğin, Gürkan Kazancı. "Tıp Terminolojisi". *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 12 (2003).

5 Bilim insanlarını bile zor durumlara düşürebilen Latince isimleri okuma ve cümle içinde kullanma işinin,

2. Temel Kavramlar

Çalışmanın henüz başında çeviri ve taksonomi ile ilgili kavramlara açıklık getirmek gerekir. Üç adet farklı çeviri yöntemi ile bunlara ek olarak verilen okunuş kavramı burada şu şekilde tanımlanmışlardır:

1. Okunuş⁶: Bir dildeki harflerin ve kelimelerin o dilde nasıl okunacağını öğrenme işine denir. Günümüzde çok az kişinin veya artık kimsenin konuşmadığı dillerin okunuşlarını çözmek oldukça zor bir işlem olabilmektedir.

2. Harf Çevirisi (Transliterasyon): Farklı alfabe kullanan iki farklı dil arasında yapılan bir işlemdir. Bir dildeki bir kelimeyi oluşturan harflerinin diğer dilin alfabesindeki karşılıklarına bakarak, o kelimeyi tekrar yazma işine denir.

3. Yazı Çevirisi veya Çeviri Yazı (Transkripsiyon): İki farklı dil arasında yapılan bir başka işlemdir. Bir dildeki bir kelimenin okunuşunun, bir başka dilde yazıya dökülmesi işine denir.

4. Anlam Çevirisi (Tradüksiyon): İki farklı dil arasında yapılan bir diğer işlemdir. Bir dildeki bir kelimenin, diğer dildeki anlam karşılığını bulma işine denir.

Okunuş, harf çevirisi ve yazı çevirisi kavramları birbirlerinden kolayca ayırt edilebilmektedir. Örneğin, Yunan alfabesindeki Φ harfinin Latin alfabesine göre harf çevirisi PH şeklindedir ($\Phi\alpha\sigma\eta\lambda\acute{\iota}\varsigma \rightarrow$ Phaselis). PH kalıbının Latince okunuşu ise, yazılışına rağmen,

---

günlük hayatın içindeki farklı meslek gruplarından insanları çok daha karmaşık duygular az çok tahmin edilebilir. Bu sebeple, teknik makalelerde pek yapılmayan bir uygulama olsa da halkın bilimi anlamasını ve benimsesini sağlayacak eserler içinde Latince isimlerin okunuşlarının ve anlamlarının verilmesinin önemi olduğunu düşünmekteyim. Hatta birkaç sene önce konuk yazar olarak bir bölüm kaleme aldığım bir popüler bilim kitabında cins ve tür isimlerinin yanına okunuşlarını da koymayı ihmal etmemiş, fakat bu okunuşların bazılarını eğitim aldığım İngilizce dilindeki okunuşları düşünerek koymuştum [bk. Volkan Sarıgül, “Jeoloji, Paleontoloji ve Evrim”, *Evrenin Karanlığında Evrimin Işığı* içinde, haz. Çağrı Mert Bakırcı (İstanbul: Muaf Kitap, 2017)]. Suat Yakup Baydur’un (1912–1953) 1952’de yayınlanan *Dil ve Kültür* isimli kitabının 2018 tarihli yeniden baskısını henüz çıktığı sene alıp okuma şansını bulmuş olmamın, yabancı kelimelerin Türkçeye nasıl kazandırılmaları gerektiği konusunda bana gerçek bir bilinç kazandırdığını belirtmeliyim. Dil bilimi (filoloji) doçenti iken genç yaşında hayata gözlerini yuman Baydur’un bu kitabı, aslında o zamana kadar dil üzerine yazdığı ve çeşitli süreli yayınlarda çıkmış olan yazılarının bir derlemesidir. Baydur yazılarının önemli bir bölümünde, bir yandan Türk Dil Devrimi doğrultusunda Türkçenin olanaklarını genişletmeye gayret ederken, diğer yandan da dilimize hem Doğu’dan hem Batı’dan giren yabancı kelimelerin, eğer varsa Türkçe karşılıklarının ne oldukları, yoksa da en azından nasıl doğru biçimde okunup yazılmaları gerektiği konusunda halkı aydınlatmaya çalışmıştır. Böyle bir makaleyi yazma düşüncesi bende ilk defa bu kitabı okuduktan sonra oluşmuş olsa da daha öncelikli işler sebebiyle uzun süre arka planda kalmıştı. Neyse ki, kısa süre önce yaşam tarihi ve fosiller üzerine yazılmış yabancı bir popüler bilim kitabının çevirmeninden gelen yardım talebiyle bu makalenin yazımı listemde tekrar ön sıraya yerleşti. Ben de Suat Baydur’un anısına, Türkçeleştirme işini eskiye göre daha bilinçli bir şekilde yapmak ve eski hatalarımı bir nebze olsa düzeltebilmek adına işe başladım.

6 Artık ölü bir dil olarak kabul edilen Latincenin sadece metinlerden okunarak yaşatılabilmesinden olsa gerek, burada kaynak gösterilen Latince gramer kitaplarında söyleyiş (telaffuz) yerine okunuş kelimesi kullanılmaktadır. Ben de metin boyunca tutarlılığın sürdürülebilmesi açısından okunuş kelimesini kullandım.

/f/ sesiyle yapılmaktadır ('Phaselis' yazılır ama [faselis] okunur). Aynı Latince'de olduğu gibi, Türkçede de Φ harfi /f/ sesiyle okunmakta ve Çağdaş Yunanca-Türkçe transkripsiyon kurallarına göre F harfi ile yazılmaktadır.⁷ Dolayısıyla, Φ harfinin Çağdaş Türkçedeki yazı çevirisi F harfidir (Φασηλίς → Faselis). Anlam çevirisinin karşılığıysa çok daha barizdir. Örneğin, İngilizcede ve Fransızcada farklı şekilde telaffuz edilmesine rağmen 'science' olarak yazılan kelimenin kökeni Latince 'bilmek' anlamına gelen 'scio' fiilidir. Bu kelimenin Türkçe karşılığı, yani anlam çevirisi ise yine 'bilmek' fiilinden türetilmiş olan 'bilim' kelimesidir.

Taksonomi, sistematik ile çokça karıştırılan bir bilimsel yöntemdir. Sistematik denildiği zaman organizmaların çeşitliğini belirli ölçütlere göre sınıflandırma işi anlaşılmalıdır. Oysa taksonomi bu sınıflandırmanın kurallarını belirleyen kurallar bütünüdür. Her sınıflandırma yönteminin kendine göre bir sistematigi ve taksonomisi vardır fakat bunlar ayrı bir çalışmada sunulması gereken detaylı konulardır. Yaşayan ve yaşamış olan organizmaları bilimsel açıdan sınıflamak için iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki organizmaları genel benzerliklerine göre hiyerarşik bir yapı altında sınıflayan klasik yaklaşım, ikincisi ise daha yakın bir zamanda geliştirilmiş olan ve organizmaları soy oluşlarına (İng. phylogeny) göre evrimsel bir ağaç üzerinde gösteren kladistik yaklaşımdır (İng. cladistics). Hiyerarşik taksonominin ilk olarak Carolus Linnaeus (Karl von Linné, 1707–1778) tarafından oluşturulmuş olan temeli, sonraki bilim insanları tarafından geliştirilerek bugün bilinen haline ulaşmıştır. Hiyerarşik taksonominin hayvanlar⁸, bitkiler⁹ ve prokaryotlar¹⁰ için belirli aralıklarla güncellenerek yayınlanan ayrı kural kitapları vardır. Kladistik taksonomi kurallarının ilk defa derli toplu bir rapor halinde internet üzerinden yayınlanması 2000 yılında gerçekleşmiş, o tarihten bu yana devam eden çalışmalar en sonunda altıncı sürümün bir kitap olarak basılmasına imkân sağlamıştır.¹¹

Hiyerarşik taksonominin Latince isimli esas basamakları uzun zaman önce Türkçeye anlam karşılıkları ile yerleşmiştir (Regnum → Âlem; Phylum → Şube; Classis → Sınıf; Ordo → Takım; Familia → Aile; Genus → Cins; Species → Tür). Bu isimlerden türetilmiş olan ara basamaklar (örneğin, Subordo → Alt takım) da Latince-Türkçe kelime karşılıkları göz önüne

7 Herkül Millas, "Yunanca'nın Türkçe Harflerle Yazılışı." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 16 (1992), 196.

8 ICZN, International Code of Zoological Nomenclature, Fourth Edition (London: The International Trust for Zoological Nomenclature, 1999) Erişim 20 Temmuz 2023, <https://www.iczn.org/the-code/the-code-online/>.

9 Nicholas John Turland vd., International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants (Shenzhen Code) adopted by the Nineteenth International Botanical Congress Shenzhen, China, July 2017 (Regnum Vegetabile 159) (Glashütten: Koeltz Botanical Books, 2018). Erişim 20 Temmuz 2023, <https://www.iapt-taxon.org/nomen/main.php>

10 Charles Thomas Parker, Brian Tindall ve George Garrity, "International Code of Nomenclature of Prokaryotes – Prokaryotic code (2008 revision)" *International Journal of Systematic and Evolutionary Microbiology* 69 (2019).

11 Kevin de Queiroz ve Philip Douglas Cantino, *International Code of Phylogenetic Nomenclature (PhyloCode), Version 6* (Florida: CRC Press, 2020).

alınarak oluşturulmuştur. Öte yandan, kladistik taksonominin başta ismi olmak üzere çoğu temel kavramı, önceki bir çalışmada da görülebileceği üzere,¹² Türkçeye yazı çevirisi ile geçirilmiştir (örneğin, cladogram → kladogram; taxon → takson; clade → klad; apomorphy → apomorfi). Soyoluşsal sistematik ve kladistik terimlerinin bir kısmı için Türkçe karşılıklar üretilebilmiş olsa da bunları felsefi kökenleri ve tarihleri ile detaylıca ele alan Türkçe bir tartışma makalesi henüz yazılmamıştır. Bu eksikğin ayrı bir çalışma kapsamında giderilmesi tarafımdan planlanmaktadır.

3. Latincenin önemi ve Latince okuma kuralları

Biyoloji ve paleontoloji gibi çeşitli doğa bilimlerine ek olarak tıp, eczacılık ve veterinerlik gibi uygulamalı alanlarda kullanılan terminolojinin çoğunlukla Latinceye dayandığını görülmektedir. Her ne kadar kelime kökenleri ekseriyetle Helenceye (yani Eski Yunan diline) dayansa da bu terimler Latin çevirisi ve grameri sayesinde mevcut şekillerini almışlar, Latince'den çıktıkları halleriyle önce Batı dillerine, oradan da Türk diline geçmişlerdir. Modern taksonominin başlangıcı kabul edilen Linnaeus'un çalışmaları Yeni Latince ile yazılmıştır. Yeni Latince 1500 ile 1900 arasında bu dilde üretilmiş özgün yapıtlarda kullanılan dili tanımlamaktadır. Yirminci yüzyıl başından bugüne kadar Latince yayınlamış eserlerde kullanılan dile ise Çağdaş Latince denir. Hem Yeni Latince hem de Çağdaş Latince, 23 harften oluşan klasik Latin alfabesine J, U ve W harflerinin eklenmesi ile 26 harfe ulaşmış olan bir alfabe kullanır (ABCDEFGHIJKLMNPOQRSTUVWXYZ).

Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) sayesinde 1 Kasım 1928'de gerçekleştirdiği Harf Devrimi ile Latin Alfabesini benimsemiştir. Bu devrim sadece okuma yazma oranını çok hızlı bir şekilde arttırmakla kalmamış, çok sayıda bilimsel terimin Türkçeye daha rahat kazandırılmasının da önünü açmıştır. Türk dilinin Latin alfabesini benimsemesiyle artık Batı dilleriyle arasında harf çevirisine (transliterasyon) gerek kalmamıştır. Ayrıca, diğer pek çok Avrupa dilinin aksine, Türkçenin yazıldığı gibi okunabilmesi, Latince ile arasında çok daha yakın bir bağ kurulmasına da imkân vermiştir.

Konunun Türkiye'deki uzmanları¹³ tarafından benimsenmiş olan Latince okuma kuralları şu şekildedir:

- Latince kelimelerde C harfi her zaman /k/ sesi verir.
- I harfi kimi zaman /i/, kimi zaman /y/ sesi verir. Bu iki sesin birbirinden daha kolay ayırt edilebilmesi için /y/ sesini temsil eden J harfi Latin alfabesine sonradan

12 Hasan Hüseyin Başbüyük ve Battal Çıplak. "Filogenetik sistematik: terimleri, prensipleri ve çalışma tekniği üzerine kısa bir derleme." *Turkish Journal of Zoology* 21 (1997).

13 Örneğin, Faruk Zeki Perek, *Tercümelî Latin Grameri I-II* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1968), 4-7; Çiğdem Dürüşken, *Felsefecilere Özel Latince – Descartes Latince Öğreniyor* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2014), 29-31.

eklenmiştir. Bir başka deyişle, J harfi görüldüğü zaman /y/ olarak okunmalıdır. I harfi, yeni metinlerde /i/ olarak okunmaya devam eder.

- Latince V harfi esasen hem /v/ hem /u/ sesi için kullanılırken, olası bir karışıklığı önlemek için sonraki dönemlerde /u/ sesi için ayrı bir U harfi yaratılmış, V harfi ise sadece /v/ sesini vermek için kullanılmıştır.
- Latince Y harfi, Helenceden alınan kelimelerde bulunur ve /ü/ sesi verir.
- Latince iki sessiz harf yan yana geldiğinde (RR, TT, MM, LL gibi) her iki harfi de vurgulamak gerekir.
- Latince PH yazımı, /f/ sesi çıkararak olarak okunur.
- Latin alfabesinde var olan Q ve X harfleri, Türk alfabesinde bulunmaz. Dolayısıyla, Q harfi için /kwu/ şekilde bir okunuş, X harfi için ise /ks/ şekilde bir okunuş önerilmektedir.
- Çift sesliler, Latince iki sesli harfin yan yana gelerek tek bir hece gibi davrandığı özel durumlara verilen isimdir. Latinedeki dört adet çift sesli ve okunuşları şöyle verilmiştir:

AE = /ay/ okunur

AU = /av/ okunur

OE = /oy/ okunur

EU = /ev/ okunur

4. Helen/Latin kökenli kelimelerin çağdaş Batı dilleri aracılığıyla Türkçeye geçmelerinin yarattığı zorluklar

Üçüncü başlıktaki okuma kurallarına sadık kalınarak yapılan bir okunuşun veya yazı çevirisinin, Latineden gelme terimlerin Türkçeye aktarılması için yeterli olduğu düşünülebilir. Fakat durum görüldüğünden daha karmaşıktır. Bu karmaşanın temeline inebilmek için tarihsel sürece göz atmak gerekmektedir.

Anadolu'ya doğru hareket eden Türk boyları dil ve kültür açısından ilkin Farsça ve Arapça tesirinde kalmış, Anadolu'da kalıcı hale geldikleri on birinci yüzyılın sonlarından itibaren de o döneme kadar bölgeye hâkim olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun etkisi hissedilmeye başlanmıştır¹⁴. Doğu Roma İmparatorluğu'nun altıncı yüzyıldan beri Latince yerine Roma Yunancasını, yani bizim tabirimizle Rumca'yı, resmi dil olarak seçmesi,¹⁵ Türklerin Latince ile olan doğrudan temasını oldukça kısıtlı hale getirmiştir. Öte yandan

14 Örneğin, İlber Ortaylı, *Türklerin Altın Çağı* (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 136-139.

15 İbrahim Kelağa Ahmet, "Çağdaş Yunancanın tarihsel gelişimi," *Balkanlar El Kitabı, Cilt 2: Çağdaş Balkanlar* içinde, haz. Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 478-479.

Batı Roma İmparatorluğu'nun resmi dili olan Latince ve Latin alfabesi, imparatorluğun yıkılışından sonra onun mirası üzerinde hak iddia eden yerel Avrupa kavimleri tarafından benimsenmiştir. Avrupa devletleri bugüne gelirken kendi ulusal dillerini Latin alfabesi kullanarak düzenlemiş, fakat kelimelerin okunuşlarını kendi özgün dillerinin ağız yapısına uygun şekilde oluşturmuşlardır. Latince önceleri bir eğitim ve bilim dili olarak kabul edilmiş olsa da on yedinci yüzyıldan başlayarak Batı Avrupa devletleri kendi ana dillerinde eserler vermeye girişmişlerdir.¹⁶ Osmanlı'da çağdaşlaşma hareketlerinin ortaya çıktığı on sekizinci yüzyıldan itibaren¹⁷ Batı'dan devşirilen çok sayıda kelime, doğrudan Latincenin kendisinden değil hem Latin kökenli bir dil hem de o dönemin uluslararası dili olan Fransızcadan alınmış, Fransızca okunuşları ile Türkçe yazı çevirisine geçirilmiş ve bu kelimelerden pek çoğu da dilimize yerleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel gücünün artmasıyla İngilizce yeni uluslararası dil haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren üretilen yeni terimler ise bu sefer İngilizcedeki okunuşları ile Türkçeye kazandırılmaya başlanmıştır ve bu uygulama günümüzde de yaygın şekilde devam etmektedir.¹⁸

Bir yanda Latincenin doğru okuma kuralları ve buna uygun yazı çevirisi, öbür yanda çağdaşlaşma telaşı ile Batı'daki türlü gelişmeleri yakalayabilmek için başta Fransızca olmak üzere çağdaş Batı dillerinden 250 yıldan fazladır süregelen bir kelime kopyalama süreci, üstesinden kolayca gelinemeyecek bir iki başlılık yaratmıştır. Ortaya çıkan bu iki başlılığı daha iyi ortaya koyabilmek için okunuşları ve yazı çevirileri sorunlu olan Latin alfabesindeki bazı sesleri ve harfleri örneklemek gerekmektedir.

4.1 C ve Y Harfleri

Fransızcanın okunuşuna en çok etki ettiği harflerin başında C ve Y harfleri gelmektedir. Latincedeki C harfi daima /k/ sesiyle okunur.¹⁹ Bu ses aslında Helen alfabesindeki kappa harfi (K, κ) ve onun Latince çeviri karşılığı olan K harfine aitken Klasik Latince baskın hale gelen C harfi tarafından temsil edilmeye başlamıştır. Fakat C harfinin simgelediği ses, Latinceye doğan diller içerisinde tekrar değişimlere uğramıştır. Örneğin, Fransızcada C harfi, E, İ ve Y harflerinden veya kimi çift seslilerden önce geldiği hallerde /s/ olarak okunmaktadır. Fransızcadan Türkçeye aktarılan kelimelerin okunuşları ve yazı çevirileri de bunu takip eder şekildedir.

Öte yandan, Latince okunuş kurallarına göre /ü/ şeklinde okunması gereken Y harfi,²⁰ Türkçede hemen her zaman /i/ sesi ile okunmaktadır. Bu durumun iki sebebi olabilir. Latin alfabesindeki Y harfi Helen alfabesindeki üpsilon harfine (Υ, υ) karşılık gelir²¹ ve Y harfini

16 Sietske Fransen, "Latin in a Time of Change: The Choice of Language as Signifier of a New Science?" *Isis* 108 (2017).

17 Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1973 – Yeniden Baskı, 2002), 40

18 Zülfikar, *Terim Sorunları*, 11.

19 Perek, *Latin Grameri*, 5; Dürüşken, *Felsefecilere Özel Latince*, 30.

20 Perek, *Latin Grameri*, 5.

21 Sema Sandalcı, *Eski Yunanca Dilbilgisi ve Cümle Yapısı I* (İstanbul: Pencere Yayınları, 2006), 23.

içeren tüm Latince kelimeler de Helenceden alınmıştır.²² Dolayısıyla, Çağdaş Yunanca-Türkçe yazı çevirisine göre üpsilon harfinin /i/ sesiyle okunması ve dolayısıyla İ harfiyle yazılması koşulunun,²³ Helen köklü Latince kelimeler için de uygulamış olması birinci sebep olarak akla gelmektedir. İkinci sebep ise Fransızcada Y harfinin kimi kelimelerde /i/ sesiyle okunması ve bu kelimelerin bu şekilde Türkçe yazıya geçirilmesi olmalıdır.

C harfinin /k/ sesiyle okunduğu bazı kurallı örnekler aşağıdaki gibidir:

Hel. κωμῳδία → Lat. cōmoedia → Fr. comédie → Tr. komedi

Lat. cultūra → Fr. culture → Tr. kültür

Fransızca kökenli yaygın kullanılan bazı aykırı durumlar da mevcuttur. Örneğin, genellikle kafa, beyin veya ilgili anatomik yapıları tanımlamak için kullanılan Helence ‘κεφαλή’ sözcüğünün Latinceye ‘cephale’ olarak geçen halinden türetilen kelimeler /s/ sesiyle okunuşa iyi birer örnektir:

Fr. céphalopode → Tr. sefalopod

Fr. encéphalite → Tr. ensefalit

C ve Y harflerinin birlikte oldukları bazı kelimelerde değişik okunuş ve yazılışlar görülebilmektedir. Helence ‘κύων’ kelimesi (ve ondan köken alan Latince ‘canis’ sözcüğü) köpek anlamına gelmektedir. Bu kelimeden türemiş olan ‘kinik’ sözcüğü Fransızca okunuşuna değil, kelimenin Helence kökenine bakılarak daha doğru bir çeviri ile günümüz Türkçesine kazandırılmıştır (Osmanlı devrinde bu düşünce akımına Kelbîyye denilmiştir²⁴):

Hel. κυνικός → Lat. cynicus → Fr. cynic → Tr. kinik

Bilinmeyen bir sebepten ötürü, Fransızca (veya İngilizce) okunuştan türeyen ‘sinik’ tabiri kinik yerine kullanılmaya başlanmıştır; hatta Türk Dil Kurumu Sözlüğündeki ‘kinik’ maddesi için “kinizm taraftarı (kimse veya görüş), sinik” tanımına yer verilirken bu kelimenin Fransızca (veya İngilizce) okunuşuna da atıf yapmak ihtiyacı hissedilmiştir.²⁵

Daire, halka anlamına gelen Helence ‘κύκλος’ sözcüğünden Latinceye ‘cyclus’ şeklinde geçmiş olan ifade konuya ilişkin bir başka örnek olarak değerlendirilebilir:

Hel. κύκλωψ → Lat. cyclops → Fr. Cyclope → Tr. kiklop

Hel. κυκλάμινος → Lat. cyclamīnos → Fr. cyclamen → Tr. siklamen

22 Dürüşken, *Felsefecilere Özel Latince*, 30.

23 Millas, “Yunanca’nın Türkçe,” 196.

24 Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi – Kavramlar ve Akımlar, Cilt 3 (I-K)* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1977), 291.

25 İsmail Parlatur vd., *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Cilt II (K-Z)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1998), 1326.

Türkçede ‘tepegöz’ olarak da bilinen mitolojik devleri tanımlayan kiklop adının Helen kaynaklarına bakılarak yazı çevirisine uğratılmış olduğu sanılmaktadır. Siklamen çiçeği ise Fransızca okunuşundan alınarak Türkçeye geçirilmiştir²⁶.

İçinde C harfi olmayan Helen/Latin kökenli kelimelerde de Fransızcanın etkisine bağlı olarak /y/ sesi yerine /i/ sesi okunmaktayken bu duruma aykırı durumlar da bulunmaktadır:

Hel. σύστημα → Lat. systēma → Fr. système → Tr. sistem

Hel. τύραννος → Lat. tyrannus → Fr. tyran → Tr. tiran

Fakat Fransızcanın etkisiyle dilimize /e/ sesi ile yerleşmiş örnekler de mevcuttur:

Hel. σύμβολον → Lat. symbolum → Fr. symbole → Tr. sembol

Hel. σύνθεσις → Lat. synthesis → Fr. synthesis → Tr. sentez

4.2 H Harfi

Helen dilinde H harfi, ‘daseia’ veya ‘spiritus asper’ isimli, kesme işaretine benzer bir işaret ile temsil edilmektedir; bu dilde eta olarak bilinen harf (H, η) Latin alfabesindeki H harfinin karşılığı değildir. Bu işaret, üpsilon harfi (Υ, υ) ile başlayan her kelime ile sesli harf veya çift seslilerle başlayan belirli kelimelerin başına eklenmektedir ve bu kelimeler okunurken /h/ sesi vurgulanarak okunmaktadırlar.²⁷

Latin alfabesinde ise bir H harfi bulunmakta ve hem Latince de hem de Türkçede bu harf net olarak telaffuz edilmektedir:

Hel. ὕδρο veya ὕδρο → Lat. hydro → Tr. hidro

/h/ sesinin esas sorun yaratan tarafı bir sessiz ile birlikte oluşturduğu ses kalıplarıdır. Klasik Latinceye yapılan harf ve yazı çevirisi esasına göre Helen alfabesinden dört harf, sonunda H harfi varmış gibi yazılmakta ve öyle telaffuz edilmektedir:²⁸

Hel. θ (theta isimli harf) → Lat. TH

Hel. Ρ (ro isimli harf) → Lat. RH veya R

Hel. Φ (fi isimli harf) → Lat. PH

Hel. χ (hi isimli harf) → Lat. CH

26 İsmail Parlatur vd., *Türkçe Sözlük, Cilt II (K-Z)*, 1981.

27 Millas, “Yunanca’nın Türkçe,” 193, 197.

28 Gerald Paul Verbrughe, “Transliteration or Transcription of Greek,” *The Classical World* 92 (1999), 510-511.

Karşılaştırma yapabilmek adına bu dört harf için Helence-Türkçe harf çevirisi ve Çağdaş Yunanca-Türkçe yazı çevirisi kuralları²⁹ aşağıda verilmektedir:

- Hel. θ → Tr. harf çevirisi: TH
 → Tr. yazı çevirisi ve okunuşu: T, ancak İngilizcedeki (th)eater kelimesini söyler gibi.
- Hel. P → Tr. harf çevirisi: R
 → Tr. yazı çevirisi ve okunuşu: R harfi ve Türkçe okunuşu ile eşdeğer.
- Hel. Φ → Tr. harf çevirisi: F
 → Tr. yazı çevirisi ve okunuşu: F harfi ve Türkçe okunuşu ile eşdeğer.
- Hel. χ → Tr. harf çevirisi: CH veya KH
 → Tr. yazı çevirisi ve okunuşu: H fakat /e/ ve /i/ seslerinin önünde (h)ıç kelimesini telaffuz eder gibi, öteki durumlarda ta(h)t kelimesini söyler gibi.

Bu iki çalışmada görülebildiği üzere Helence-Latince ve Helence-Türkçe harf çevirileri birbirlerine oldukça benzemektedir. İki sessiz harften oluşan kalıplar, Latince ve Türkçede doğrudan karşılıkları bulunmayan harfler için önerilmiştir. Bu önermenin sebebi filoloji, arkeoloji ve edebiyat gibi alanlarda Latince ve Türkçeden, Helenceye veya Çağdaş Yunancaya yapılacak olan harf çevirilerinde olası bir karışıklığın önüne geçmektir. Ancak bu çalışmanın başında da belirtildiği üzere, doğa bilimleri ve onların ürettiği bilgiler ışığında ilerleyen uygulamalı bilimler, Latincenin şekillendirdiği terimler üzerinden yürümektedir. Aynı alfabeği kullanan Latince ve Türkçe arasında bir harf çevirisi söz konusu olmayacağından, uygun bir yazı çevirisi aramak daha yerinde bir yöntemdir.

Latinedeki PH kalıbının /f/ sesiyle okunuyor olması ve RH kalıbının da /r/ sesiyle karşılık bulması sebebiyle,³⁰ PH ve RH kalıplarının F ve R harfleri ile yazılmaları gerekmektedir. Öte yandan TH ve CH kalıpları için durum biraz daha çetrefillidir, çünkü kök aldıkları θ ve χ harflerinin ne Latince ne de Türkçede alfabe karşılıkları vardır. Bu sebeple, okunuş ve ses uyumu üzerinden bir çözüm bulmak akla daha yatkındır. Dilimize özellikle Fransızcadan yerleşmiş örnekler bakıldığında, TH kalıbı için T harfinin yerleşmiş olduğunu görülmektedir. Helence veya Latince çevirilerde harf kökenini göstermesi bakımından kimi yerlerde TH yazımı kullanılmaktaysa da Türkçede ünlemler, yansımalar ve /k/ sesinden türeyen birkaç örnek dışında /h/ sesi bulunmadığından³¹ kalıp içinde bulunan H harfi kaybolmaktadır:

29 Millas, "Yunanca'nın Türkçe," 195-196.

30 Millas, "Yunanca'nın Türkçe," 196; Dürüşken, *Felsefecilere Özel Latince*, 30.

31 Hanifi Vural ve Tuncay Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2011), 86-87.

Hel. θεραπεία → Lat. therapīa → Fr. thérapie → Tr. terapi

Hel. θεωρία → Lat. theōria → Fr. théorie → Tr. teori

Hel. θέατρον → Lat. theatrum → Fr. théâtre → Tr. tiyatro

Türkçede kimi özel isim çevirilerinde TH kalıbı korunabilmektedir:

Hel. Θησεύς → Lat. Theseus (mitoloji) → Tr. Theseus (mitoloji)

Diğer hallerde ise TH kalıbının genellikle özel isimlerde muhafaza edildiği, fakat terim haline geldikten sonra düşebildiği görülebilmektedir:

Hel. Αθηνᾶ → Tr. Athena (mitoloji)

Hel. Αθῆναι → Tr. Atina (şehir)

Hel. Τηθύς → Tr. Tethys (mitoloji)

Hel. Τηθύς → Tr. Tetis (jeoloji)

Çağdaş Yunancada ve büyük ihtimalle Helence, χ harfinin telaffuzunda /h/ sesi baskın olduğu halde, Latin alfabesindeki karşılığı olan CH kalıbında bu durum gözlenmemektedir; özellikle Fransızca ve İngilizce okunuşlarda /k/ sesi her zaman baskın olmaktadır. Latincedeki CH kalıbı için Türkçede çoğu halde K harfi kullanılmakta olup bu kalıbın bazı kelimelerde Ş harfiyle yazıldığı da bilinmektedir. Bu ikilik, CH kalıbına sahip kelimelerin çoğunun menşei olan Fransızcanın kendi içinde farklı okunuşlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır:

Hel. χάος → Lat. chaos → Fr. chaos → Tr. kaos

Hel. χολέρα → Lat. cholera → Fr. cholera → Tr. kolera

Hel. χρονικός → Lat. chronica → Fr. chronique → Tr. kronik

Hel. ἀρχαιολογία → Fr. archéologie → Tr. arkeoloji

Hel. τεχνικός → Lat. technicus → Fr. technique → Tr. teknik

Rumcadan Türkçeye geçen kelimelerde de bu uygulama gözlemlenebilmektedir:

Rum. Πασχαλιά → Tr. Paskalya

Ancak Fransızca etkisinde kalan kimi kelimelerde CH kalıbı /ş/ sesiyle okunmaktadır:

Hel. βρόγχος → Lat. bronchus → Fr. bronche → Tr. bronş

Hel. χειρουργία → Lat. chirurgia → Fr. chirurgie → Tr. şırtürji

4.3 Çift Sesliler

Latinedeki dört çift sesli (AE, AU, OE, EU) Helenceden türemiş (αι, αυ, οι, ευ) birimlerine karşılık gelmektedir. Bu birimlerin Yunancadaki ve Latinedeki okunuşları aşağıdaki gibidir:³²

Yun. αι = /e/ veya /ay/ okunur	Lat. AE = /ay/ okunur
Yun. αυ = /av/ veya /af/ okunur	Lat. AU = /av/ okunur
Yun. οι = /i/ veya /oy/ okunur	Lat. OE = /oy/ okunur
Yun. ευ = /ev/ veya /ef/ okunur	Lat. EU = /ev/ okunur

AE kalıbı, Helence αι çift seslisinin vurgulu halinde çıkarılan /ay/ sesini benimsemiş, vurgusuz olan halin verdiği /e/ sesi ise Roma Latincesi içinde kaybolmuş gibi görünmektedir. Özgün Latince halinde AE kalıbını bulunduran kelimelerin çoğu Fransızcada bozulmaya uğramıştır³³. Esas halinde AE ile yazılan çoğu kelimenin dilimize Fransızcanın tezgahından geçerek gelmesi, bu kalıbın /ay/ yerine /e/ sesiyle okunmasının sebebini teşkil etmektedir. Bu okunuş kimi zaman Helence/Yunanca okunuş ile de örtüşmektedir:

Hel. Αἴσωπος → Lat. Aesop → Fr. Ésop → Tr. Ezop

Fransızca okunuşu sebebiyle S harfinin de Z harfine dönüştüğüne dikkat edilmelidir.

Hel. ταῖνια → Lat. taenia → Fr. ténia → Tr. tenya

Bu örnekteki İ harfi de Türkçeye Y harfi olarak geçmiştir.

Öte yandan, Latince kökenli İtalyanca bir kelime olan maestro, ilginç bir biçimde dilimize hiçbir değişime uğramadan girmiştir:³⁴

Lat. magistrum → İta. maestro → Tr. maestro

AE kalıbının Latineden veya Batı dillerinden gelen az sayıdaki teknik kullanım örneklerinden bazıları, jeolojik zaman cetvelindeki kat isimlerinde kendilerini göstermektedir:

Fr. Maestrichtien → Tr. Mestrihtiyen (veya Mestrihtien)

Latince ‘Mosa Trajectum’ isminden bozma olduğu düşünülen bugünkü Maastricht şehir ismi, şehrin yakınlarında tanımlanan kendine has bir kayaç birimini adlandırmak için de kullanılmıştır. Orijinal tarifi Fransızca dilinde yapılan Maestrichtien kayaçları için şehrin o

32 Perek, *Latin Grameri*, 6-7; Millas, “Yunanca’nın Türkçe,” 195-196; Sandalcı, *Eski Yunanca Dilbilgisi*, 24; Dürüşken, *Felsefecilere Özel Latince*, 31.

33 Örneğin, W F Witton, “Pronunciation of Latin AE”. *The Classical Review* 20 (1906): 233.

34 İsmail Parlatur vd., *Türkçe Sözlük*, Cilt II (K-Z), 1482.

dönemde anıldığı isim olan Maestricht temel alınmıştır.³⁵ Bu kayaç biriminin küresel çapta eşleniklerinin bulunmasıyla Maestrichtien, uluslararası jeolojik zaman cetvelinde bir kat ismine dönüşmüştür.³⁶ Fransızca okunuşundan gelen bir yazı çevirisi ile Türkçeye yukarıdaki halleriyle geçmiştir.³⁷

Günümüz Fransızcasında bu jeolojik kat ismi, şehrin güncel ismiyle uyumlu hale getirilerek ‘Maestrichtien’ şekline bürünmüştür (İngilizce yazılışı ‘Maestrichtian’ biçimindedir)³⁸. Bu katın Türkçe yazılışı da güncel eğilimin etkisiyle bozularak ‘Maastrihtiyen’ haline gelmiştir³⁹.

Lat. Rhaetian → Alm. ‘Rhaetische’ → Fr. Rhétien → Tr. Resiyen

Roma idari bölgelerinden biri olan Rhaetia isminden türetilen bu jeolojik kat, ilk defa Bavyera bölgesinde tanımlanan ve Almanca yayımlanan bir kayaç biriminden gelmektedir.⁴⁰ Bu jeolojik terim Fransızcaya geçerken bazı harfleri değişime uğramıştır. Türkçeye ise yine Fransızca okunuş temel alınarak geçmiştir.

Gal./İng. Aeronian → Tr. Eyroniyen/Eroniyen

Bu kat adı, Aeron ismini içeren bir Galler tarım arazisinden gelmektedir.⁴¹ Aeron kelimesi, Galcede [eyron], İngilizcede [eron], Latince okuma kurallarına göre de [ayron] olarak telaffuz edilmektedir. Uluslararası Kronostratigrafik Çizelge’nin (International Chronostratigraphic Chart) Türkçe sürümünde önerilen ‘Aroniyen’ karşılığı⁴² ise hiçbir okunuşa uygun değildir.

Helence *av* çift seslisinden türemiş olan Latince AU kalıbını içeren örneklerin büyük kısmında Fransızcanın (ve sonradan İngilizcenin) katkıları ile /av/ yerine /o/ sesiyle okunduğu görülmektedir. Özellikle ‘auto-’ ön ekli kelimelerin tamamı Türkçeye ‘oto-’ kalıbıyla geçmiştir ve /o/ sesiyle okunmaktadır⁴³:

35 André Hubert Dumont, “Rapport sur la carte géologique du Royaume.” *Bulletins de l’Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique* 14 (1849); Jan Hofker, “Correlation of the Tuff Chalk of Maestricht (type Maestrichtian) with the Danske Kalk of Denmark (type Danian), the stratigraphic position of the type Montian, and the planktonic foraminiferal faunal break,” *Journal of Paleontology* 36 (1962).

36 John Laurence Kulp, “Geologic Time Scale,” *Science* 133 (1961).

37 Örneğin, Engin Meriç, “Orbitoididae’lerin çoğalması hakkında,” *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 63 (1964); İhsan Ketin, “Anadolu’nun Tektonik Birlikleri,” *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 66 (1966); Necdet Karacabey, “Türkiye’nin yeni bir *Colveraia* Klinghardt türü ve *Joufia* Boehm alttürü hakkında,” *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 82 (1974).

38 “Uluslararası Kronostratigrafik Çizelge 2023/09,” Uluslararası Stratigrafi Komisyonu, erişim 18 Aralık 2023. <https://stratigraphy.org/chart#latest-version>.

39 “Uluslararası Kronostratigrafik Çizelge 2023/09.”

40 Carl Wilhelm von Gümbel, *Geognostische Beschreibung des bayerischen Alpengebirges und seines Vorlands* (Gotha: Verlag von Justus Perthes, 1861); David Amory Bapty Pearson, “Problems of Rhaetian stratigraphy with special reference to the lower boundary of the stage,” *The Quarterly journal of the Geological Society of London* 126 (1970).

41 Leonard Robert Morrison Cocks vd., “The Llandovery Series of the type area,” *Bulletin of British Museum of Natural History* 38 (1984).

42 “Uluslararası Kronostratigrafik Çizelge 2023/09.”

43 İsmail Parlatur vd., *Türkçe Sözlük, Cilt II (K-Z)*, 1703.

Lat. audiō → Fr./İng. audio → Tr. odyo(loji)

Hel. αὐτοψία → Lat. autopsyia → Fr. autopsie → Tr. otopsi

Hel. αὐτόματον → Fr. automatique → Tr. otomatik

Aykırı durumların en göze çarpanları şu şekildedir:

Lat. Augustus → Tr. Ağustos

Latineden Türkçeye doğrudan geçen ve adını ilk Roma imparatorundan alan Ağustos ayının Türkçedeki güncel hali ilk akla gelen örneklerden sayılabilir.

Hel. Καύκασος → Lat. Caucasus → Fr. Caucasic → Tr. Kafkasya

Kafkasya terimi, Türkçe belgelerde ilk defa 1856 Paris Barış Konferansı'nda sunulmak üzere Osmanlı Devleti'ni temsil eden Ahmet Cevdet Paşa (1822–1895) tarafından kaleme alınan bir görüş yazısı içinde geçmektedir.⁴⁴ Osmanlı'nın Batılılaşma hareketleri içinde olduğu bu dönemde belki Rumcadan veya Latineden ya da o zamanki küresel dil olan Fransızcadan uyarlanan Kafkasya kelimesi, Ahmet Cevdet Paşa tarafından yapılan bazı ses düzenlemelerinden sonra kullanıma girmiş gibi görünmektedir. Kafkasya için /av/ yerine /af/ sesinin tercih edilmesi Yunanca yazı çevirisi kurallarına da uygundur⁴⁵ ve önemli bir bilgin olan Cevdet Paşa tarafından bilinçli olarak yapılmış olması ihtimal dahilindedir.

Hel. τραῦμα → Lat. trauma → Fr. trauma → Tr. travma

Dilimize Fransızcadan girmiş olan bu kelime, belki de tesadüfen Yunanca/Latince okuma kurallarına uygun bir şekilde yazı çevirisine uğramıştır.

AE kalıbına benzer şekilde, Helence *oi* çift seslisinden türeyen OE kalıbı, köken aldığı çift ünlünün vurgulu halinin okunuşu olan /oy/ sesini benimsemiştir ve vurgusuz olan halin verdiği /i/ sesi ise zaman içinde kaybolmuş gibi görünmektedir. Fransızcanın baskınlığı sebebiyle Türkçeye geçen kelimelerde bu kalıp /ö/ sesiyle okunmakta, bazı aykırı durumlarda kelimenin okunuşu kullanılan alana göre değişebilmektedir:

Hel. κοίλωμα → Lat. coelom → Fr. coelome → Tr. sölom

Hel. οἶστρος → Lat. oestrus → Fr. oestro(gene) → Tr. östro(jen)

Öte yandan, farklı disiplinlerde farklı dillerden geçen okunuş ve yazım tiplerinin benimsendiği görülebilmektedir:

44 Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451–1590)* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1976), xvi.

45 Millas, "Yunanca'nın Türkçe," 195.

Hel. Οἰδίπους → Lat. Oedipus → Fr. Oedipe → Tr. Ödip (psikoloji)

Hel. Οἰδίπους → Tr. Oidipus (sanat)

eu çift seslisinden türeyen EU kalıbı içinse en iyi örnekler, Latince ve Batı dillerinde sıkça kullanılan Helen köklü ‘eu-’ ve ‘pseudo-’ ön ekleri ile meydana gelmiş kelimelerdir. Bu kelimelerin büyük çoğunluğu Fransızcanın etkisiyle /ö/ sesiyle okunarak Türkçeye geçmiştir:

Hel. Εὐκλείδης → Fr. Euclides → Tr. Öklid

Hel. εὐ + θάνατος + ία → Fr. euthanasie → Tr. ötenazi

Hel. ψευδής + ποδός → Fr. pseudopode → Tr. psödopod

Ancak istisnai durumlar da mevcuttur:

(Hel. Εὐρώπα → Lat. Europa) → Tr. Avrupa/Avrupa

Fransızca etkisine uğramamış en çarpıcı istisna Avrupa kelimesidir. Bunun sebebi, bu kelimenin Osmanlı’da Batılılaşma hareketlerinin henüz başlamadığı yıllarda Osmanlı Türkçesine kazandırılmış olması gibi görünmektedir. Dilimize geçmiş en eski örneklerden bazıları, Kâtib Çelebi’nin (1609–1657) Gerardus Mercator (1512–1594) tarafından Latince hazırlanmış haritalarının Osmanlı Türkçesine çevrilmesi ile meydana gelmiş ve 1655 yılında tamamlanmış olan Levâmi’u’n-Nûr adlı eserinin içinde izlenebilmektedir.⁴⁶

4.4 I Harfiyle Başlayan Ünlü Kalıbı

Latince içerisinde bir kelimenin sondan bir önceki ve sonuncu harfleri, sırasıyla, I ve onu takip eden bir başka sesli harf olabilmektedir. Latin alfabesinde I harfinden başka dört sesli harf daha vardır, bunlar A, E, O ve U harfleridir. Kelime sonunda en çok görülenler IA ve IO ikilileridir. Bu ikililer ile biten Latineden gelme kelimelerin Türkçe yazı çevrisinde izlenen belirli bir yol bulunmamaktadır. Türkiye Türkçesinin yazı dilinde iki ünlü harf yan yana bulunamayacağından,⁴⁷ çoğu halde I harfi Y harfine dönüştürülmekte, diğer hallerde (özellikle IO ikilisi için) ise araya bir Y harfi eklenmektedir (ünsüz türemesi). İstisnai durumlarda bu ikililer oldukları gibi bırakılmaktadır. Bahsedilen yöntemler Latin dillerinde (Fransızca, İtalyanca, İspanyolca) türetilen kelimelere de uygulamaktadır:

Hel. Ἰταλία → Lat./İta. Italia → Tr. İtalya

Hel. ἀήρ → Lat. āera → İta. aria → Tr. arya

46 Kâtib Çelebi. *Levâmi’u’n-Nûr Fî Zulmet-i Atlas Minor*, yay. haz. Ahmet Üstüner ve Ahmet Arslantürk (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017).

47 Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 94.

Lat. familia → İta. famiglia → Tr. familya

İsp. cafetería → İng. cafeteria → Tr. kafeterya

Hel. σκηνή → İta./Fr. scenario/scénario → Tr. senaryo

Hel. φύλλον → Lat. folium → İng. folio → Tr. folyo

Lat. radius/radiō → Fr. radio → Tr. radyo

Lat. studium → İta. studio → Tr. stüdyo

Lat. Valentia Edetanorum → İsp. Valencia → Tr. Valensiya

Lat. cambium/cambiō → İta. cambio → Tr. kambiyo

Lat. trias → Alm./Fr. Trias → Tr. Triyas

Çift sesliler bölümünde verilen ‘maestro’ örneğine benzer şekilde ‘trio’ kelimesi de İtalyanca yoluyla dilimize olduğu gibi geçmiştir:

İta. trio → Tr. trio

4.5 Türkiye Türkçesinde Bulunmayan Latin Harfleri

Alfabemizde bulunmayan Q, X ve W harflerinin okunuş ve yazı çevirilerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Yukarıda verilen Latince okuma kuralları çerçevesinde belirlenen X harfi için okunuş /ks/ sesiyle, yazılış ise KS olarak devam etmelidir. Q harfi için verilen /kwu/ sesinin⁴⁸ zorlayıcılığını belki de /k/ sesine indirgeyerek benimsemek daha faydalı olabilecektir (Latince kelimeler içerisinde Q harfinden sonra hemen her zaman U harfi gelmektedir). Q ve X harflerinin verilen okunuşları sadece Latince gelen kelimeler için değil, Latin alfabesini benimsemiş diğer Batı dillerine ait kelimeleri okumakta da kullanılabilir. W harfinin ise Latin alfabesine Germen dillerinden geçtiği belirtilmektedir.⁴⁹ Bu harf Türkçede /v/ sesiyle okunmaktadır. Özetle, Q, X ve W harflerini içeren kelimeler Türkçeye yerleştiklerinde yazı çevirisine uğramakta ve sırasıyla K, KS ve V harfleri ile yazılmaktadırlar:

İsp. Quito → Tr. Kito

İng. quark → Tr. kuark

Fr. quartette → Tr. kuartet

48 Dürüşken, *Felsefecilere Özel Latince*, 30.

49 Dürüşken, *Felsefecilere Özel Latince*, 28.

Fr. Luxembourg → Tr. Lüksemburg

İng. Texas → Tr. Teksas

Fr. Marxisme → Tr. Marksizm (Marksçılık)

İng. Washington → Tr. Vaşington

Alm. wolfram → Tr. volfram

5. Taksonomide Kullanılan Yabancı İsimlerin Türkçeye Kazandırılabilirmeleri İçin Önerilen Bazı Kurallar

Dördüncü başlıkta irdelenen köken ve şekil özellikleri ışığında, taksonomideki Latince isimlerin okunuşları, yazı çevirileri ve anlamlandırılmaları hakkında bazı öneriler maddeler haline şöyle sıralanmaktadır:

Madde 1

Cins ve tür isimleri özgün halleriyle ve herhangi bir çeviriye tabi tutulmadan, metnin kalanından farklı bir yazı tipinde veya metin içinde kolayca göze çaracak biçimde yazılmalıdır. Metin içinde, eğer gerekiyorsa, cins ve tür isimlerinin Türkçe okunuşları köşeli parantez içinde küçük harflerle ayrıca verilmelidir.

Cins ve tür isimlerinin cümle içi yazılışlarına örnekler:

Bugün müzeye yeni bir *Tyrannosaurus rex* [tiranozorus reks] iskeleti getirildi.

Bilimsel adı *Canis lupus* [kanis lupus] olan kurt, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir.

Madde 2

Cins mertebesinden daha üstte olan hiyerarşik taksonomi birimlerinin (aile, takım, sınıf, şube, âlem ile bunların ara mertebeleri) isimleri ile kladistik taksonomi içinde birden fazla cinsi içine alan takson veya klad isimleri büyük harfle başlayan özgün Latince isimleri ile yazılmalı ve herhangi bir çeviriye uğramamalıdır. Fakat özgün Latince isimli grupları temsil etmek için başka bir dilde türetilen kelimelerin, uygun bir yazı çevirisi ile metin içerisinde kullanılabilirmeleri mümkündür (bk. Madde 3). Gerekiyorsa grubun özgün Latince ismi parantez içinde okuyucuya sunulmalıdır.

Cins üstü mertebelerin cümle içi yazılışlarına örnekler:

Bütün etçil dinozorlar Theropoda grubunun üyeleridirler.

Teropodlar (Theropoda) içerisinde geçmişin dev cüsseli etoburlarından günümüzde yaşayan kuşlara kadar uzanan pek çok tür bulunmaktadır.

Profesörün elinde tuttuğu fosil parçası bir teropoda aitti.

Madde 3

Hem hiyerarşik taksonomi hem de kladistik taksonomi dahilinde Latince mertebe isimlerinin okunuşları için ve bu mertebe isimlerinden (cins ve tür isimleri hariç) Latince dışında Latin alfabesi kullanan yabancı bir dilde türetilmiş terimlerin Türkçe yazı çevirileri için aşağıdaki uygulamalar önerilmektedir:

Madde 3.1

Latince C harfi mümkün olduğunca /k/ sesiyle okunmalı ve K harfi ile yazılmalıdır. Bu durum, C harfinin fonetik bakımdan temsil ettiği Helence K harfinin okunuşuna da uygundur. Fakat özellikle Fransızcanın ve sonradan da İngilizcenin etkisiyle /s/ sesiyle okunan ve dolayısıyla S harfi ile dilimize yerleşmiş çok sayıda kelimenin (örneğin, Senozoyik, selüloz, sirkülasyon) bulunması, C harfi için tutarlı bir telaffuz ortaya konulmasını oldukça güçleştirmektedir. Bu sebeple dile yerleşmiş olan örneklerin de takip edilmesi oldukça önemlidir.

Okunuş: Lat. C → Tr. /k/ veya /s/

Yazılış: Lat. C → Tr. K veya S

C harfi içeren Latince isimler için okunuş örnekleri:

Helence boynuz anlamına gelen ‘κέρας’ sözcüğünden türeme Latince isimler, Türkçeye geçmiş ‘kerata’ ve ‘keratin’ kelimeleri gibi okunmalıdırlar:

Lat. *Ceratopsia* → Tr. [keratopsiya]

Lat. *Triceratops* → Tr. [trikeratops]

Lat. *Paraceratherium* → Tr. [parakerateryum]

Lat. *Buceros rhinoceros* → Tr. [bukeros rinokeros]

Helence köpek anlamına gelen ‘κύων’ sözcüğünden türeyen Latince isimlerin Türkçe okunuşları şöyle olmalıdır:

Lat. *Cynodontia* → Tr. [kinodontiya]

Lat. *Cynognathus* → Tr. [kinognatus]

Lat. *Arctocyon* → Tr. [arktokiyon]

Diğer Helence veya Latince sözcüklerden türetilen bazı isimlerin kurallı okunuşları ise şu şekildedir:

Lat. *Helicobacter* → Tr. [helikobakter]

Lat. *Calamites* → Tr. [kalamites]

Lat. *Operculina* → Tr. [operkulina]

Lat. *Caretta* → Tr. [karetta]

Aykırı okunuşları dilimize yerleşmiş olan bazı isimlerin başında Helence kafa anlamına gelen ‘κεφαλή’ sözcüğünden türemiş olanlar gelmektedir. Rumca etkisiyle doğrudan /k/ sesiyle devşirilenler (örneğin, kefal) yerine, bu kökten türeyen Latince sözcüklerin neredeyse tamamı Fransızcadan gelme /s/ sesiyle (ensefalit, brakisefal, mikrocefal vs.) dilimize yerleşmiştir.

Lat. *Cephalaspis* → Tr. [sefalaspis] , ancak [kefalaspis] daha doğrudur.

Lat. *Pachycephalosaurius* → Tr. [pakisefalozorus], ancak [pakikefalozorus] daha doğrudur.

Bir başka aykırı örnek ise Helence ‘κοικας’ kelimesinin bozulmasıyla oluşturulan bitki cinsidir:

Lat. *Cycas* → Tr. [sikas] , ancak [kikas] daha doğrudur.

Kimi Latince kelimelerin Fransızca okunuşları ile dilimize yerleşmeleri sonucunda ortaya çıkmış bazı diğer isimler şu şekildedir:

Lat. *Cytomegalovirus* → Tr. [sitomegalovirus]

Lat. *Cytophagia* → Tr. [sitofagya]

Lat. *Cyanobacterium* → Tr. [siyanobakteriyum]

Lat. *Paramecium* → Tr. [paramesyum]

Lat. *Bacillus subtilis* → Tr. [basillus subtilis]

Lat. *Metasequoia occidentalis* → Tr. [metasekoya oksidentalıs]

C harfi içeren Latince dışındaki bir dilde türetilmiş terimler için yazı çevirisi örnekleri:

Lat. Ceratopsia için,

Fr./İng. cératopsien(s)/ceratopsian(s) → Tr. keratopsiyen(ler)

Lat. Conodonta için,

Fr./İng. conodonte(s)/conodont(s) → Tr. konodont(lar)

Lat. Cyanobacteria için,

Fr. cyanobactérie(s) → Tr. siyanobakteri(ler)

Lat. Cycadales için,

Fr./İng. cyca(s)/cycad(s) → Tr. sika(lar)/kika(lar) veya kikad(lar)

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, bu cinsi Fransızca okunuşuyla, yani ‘sika’ olarak benimsemiş ve bu cins isminden türeyen bitki grubunu ise ‘sikalar’ maddesi içinde tanımlamıştır.⁵⁰

Madde 3.2

Bilim, sanat ve felsefe kavramlarının yanı sıra Y harfi içeren pek çok gündelik Latince kelimenin, Helen diline dayanan kökenleri ve kimi zaman da Fransızcanın yadsınamaz etkisiyle /i/ sesiyle okunmak ve İ harfiyle yazıya geçirilmek suretiyle Türkçeye kazandırıldığı dördüncü başlıkta gösterilmiştir. Tutarlılık açısından Türkçeye /i/ sesiyle geçmiş bulunan bir kökten türetilen yeni kelimelerin okunuşu ve yazılışı için uygulamanın devamı tavsiye edilmektedir.

Okunuş: Lat. Y → Tr. /i/

Yazılış: Lat. Y → Tr. İ

Y harfi içeren Latince isimler için okunuş örnekleri:

Lat. *Haylsites* → Tr. [halisites]

Lat. *Lycophyta* → Tr. [likofita]

Lat. *Lycopodium* → Tr. [likopodyum]

Lat. *Lystrosaurus* → Tr. [listrozorus]

50 İsmail Parlatur vd., *Türkçe Sözlük, Cilt II (K-Z)*, 1980.

Lat. Temnospondyli → Tr. [temnospondili]

Lat. Tyrannosauria → Tr. [tiranozorya]

Lat. *Tyrannosaurus* → Tr. [tiranozorus]

Y harfi içeren Latince dışındaki bir dilde türetilmiş terimler için yazı çevirisi örnekleri:

Lat. Lycophyta için,

Fr./İng. lycophyte(s) → Tr. likofit(ler)

Lat. Temnospondyli için,

Fr./İng. temnospondyle(s)/temnospondyl(s) → Tr. temnospondil(ler)

Lat. Tyrannosauria için,

Fr./İng. tyrannosaure(s)/ tyrannosaur(s) → Tr. tiranozor(lar)

Madde 3.3

Esasen Helen alfabesindeki θ , P, Φ , χ harflerinin karşılıkları olan Latince TH, RH, PH, CH kalıplarının Türkçe okunuşları ve yazı çevirileri aşağıdaki şekillerde olmalıdır:

Okunuşlar:

Lat. TH → Tr. /t/   Lat. RH → Tr. /r/

Lat. PH → Tr. /f/   Lat. CH → Tr. /k/

Yazılışlar:

Lat. TH → Tr. T   Lat. RH → Tr. R

Lat. PH → Tr. F   Lat. CH → Tr. K

TH, RH, PH, CH kalıplarını içeren Latince isimler için okunuş örnekleri:

Lat. Theropoda → Tr. [teropoda]

Lat. Thalattosauria → Tr. [talattozorya]

Lat. *Megatherium* → Tr. [megateryum]

Lat. *Ankarapithecus* → Tr. [ankarapitekus]

Lat. Rhynchosauria → Tr. [rinkozorya]

Lat. *Rhinoceros* → Tr. [rinokeros]

Lat. *Rhizodus* → Tr. [rizodus]

Lat. *Rhizobium* → Tr. [rizobiyum]

Lat. Phytosauria → Tr. [fitozorya]

Lat. *Phacops* → Tr. [fakops]

Lat. *Strophomena* → Tr. [strofomena]

Lat. *Heliophyllum* → Tr. [heliyofillum]

Lat. *Ichnocarpus* → Tr. [iknokarpus]

Lat. *Parasuchus* → Tr. [parasukus]

Lat. *Rhamphorhynchus* → Tr. [ramforinkus]

TH, RH, PH, CH kâhplarını içeren Latince dışındaki bir dilde türetilmiş terimler için yazı çevirisi örnekleri:

Lat. Theropoda için,

Fr./İng. théropode(s)/theropod(s) → Tr. teropod(lar)

Lat. Phytosauria için,

Fr./İng. phytosaure(s)/phytosaur(s) → Tr. fitozor(lar)

Lat. Rhynchosauria için,

Fr. rhynchosaurien(s) → Tr. rinkozoriyen(ler)

İng. rhynchosaur(s) → Tr. rinkozor(lar)

Madde 3.4

Çift seslilerin telaffuzları için Latince okunuş kurallarına uyulması ve yazı çevirisine uygun durumlarda da burada sunulan şekillerde kullanılması tavsiye edilmektedir.

Okunuşlar:

Lat. AE → Tr. /ay/   Lat. AU → Tr. /av/

Lat. OE → Tr. /oy/   Lat. EU → Tr. /ev/

Yazılışlar:

Lat. AE → Tr. AY   Lat. AU → Tr. AV

Lat. OE → Tr. OY   Lat. EU → Tr. EV

Ancak başta Fransızca olmak üzere Batı dillerinden Türkçeye girmiş ve Latince-Türkçe yazı çevirisine aykırı olarak yerleşmiş bulunan kimi ekleri ve sözcükleri, önceki metinlerle tutarlılık sağlamak açısından yerleşik okunuşları ile kabul etmek mümkündür (ARCHAE → [arke]; PALAEO → [paleo]; SAUR → [zor]; AUTO → [oto]; COE → [sö]; EU → [ö]; PSEUDO → [psödo] gibi). Cins üstü bir mertebeyi tanımlamak için Latin alfabesi kullanan başka bir dilde türetilmiş isimlerin yazı çevirileri de bu okunuşlar takip edilerek yapılmalıdır.

Çift seslileri içeren Latince isimler için okunuş örnekleri: Lat. *Caenagnathus* → Tr. [kaynagnatus]Lat. *Hylaeosaurus* → Tr. [hilayozorus]Lat. *Dicraeosaurus* → Tr. [dikrayozorus]Lat. *Aetosaurus* → Tr. [aytozorus]Lat. *Gryphaea* → Tr. [grifaya]Lat. *Caudipteryx* → Tr. [kavdipteriks]Lat. *Laurus* → Tr. [lavrus]Lat. *Aureofungus* → Tr. [avreofungus]Lat. *Poecilozonites* → Tr. [poykilononites]Lat. *Proetus* → Tr. [proytus]Lat. *Clypeus* → Tr. [klipevs]Lat. *Euoplocephalus* → Tr. [evoplokefalus]Lat. *Eutheria* → Tr. [öteryä]

Lat. *Eucalyptus* → Tr. [okalıptus], ünlü kalınlaşması var

Lat. *Euglena* → Tr. [öglena]

Lat. *Pseudomonas* → Tr. [psödömonas]

Lat. *Pseudotextularia* → Tr. [psödötekstularya]

Burada SAUR kalıbından [zor] okunuşuna geçiş hakkında bir ekleme yapmak gerekmektedir. Helen köklü Latince bir terim olan ‘Sauria’ sürüngenleri tanımlamaktadır. Bu terimin kökü olan ‘saur’ sözcüğünün dilimizde ‘zor’ şekline gelmesi Latince okunuş kuralları ile değil, bu sözcüğün Fransızca okunuşunun taklit edilmesi ile meydana gelmiştir. Günlük hayatta sıkça kullanılan ve Türk Dil Kurumu Sözlüğünde de kendine yer bulan ‘dinozor’ (Fr. dinosaure) kelimesi başta olmak üzere, çeşitli dinozor ve geleneksel olarak sürüngenler içinde sayılan pek çok fosil cins ve grup isminin içindeki ‘saur’ sözcüğü de bu sebepten ötürü [zor] şeklinde okunmaktadır. Tutarlılığın korunabilmesi adına, eğer ‘saur’ kalıbı kelime içinde ortada ve sonda bulunuyorsa [zor] olarak okunması, kelime başında veya müstakil halde bulunuyorsa Latince okuma ve yazı çevirisine uygun biçimde [savr] şeklinde okunması önerilmektedir:

Lat. *Allosaurus* → Tr. [allozorus]

Lat. *Mesosaurus* → Tr. [mesozorus]

Lat. *Sinosauropteryx* → Tr. [sinozoropteriks]

Lat. *Saurolophus* → Tr. [savrolofus]

Lat. *Sauropoda* → Tr. [savropoda]

Lat. *Sauria* → Tr. [savria]

Ayrıca, ARCHAEO ve PALAEO kalıplarından [arke] ve [paleo] okunuşlarına geçişleri gösteren bazı örnekler de şu şekilde sunulabilir:

Lat. *Palaeotherium* → Tr. [paleoteryum]

Lat. *Palaeosaurus* → Tr. [paleozorus]

Lat. *Archaeofructus* → Tr. [arkefruktus]

Lat. *Archaeopteryx* → Tr. [arkeopteriks]

Lat. *Archaeocyathus* → Tr. [arkeokiyatus]

Öte yandan, COE kalıbının Fransızcanın etkisiyle [sö] olarak okunuşu ‘vücut boşluğu’ anlamına gelen ‘söloom’ kelimesi ile dilimize yerleşmişse de Latince okunuş kurallarına uygun olan [koy] okunuşunun da yanlış olmadığı akılda tutulmalıdır.

Lat. *Coelacanth* → Tr. [koylakant] veya [sölakant]

Lat. *Coelophysis* → Tr. [koylofisis] veya [sölofisis]

Çift seslileri içeren Latince dışındaki bir dilde türetilmiş terimler için yazı çevirisi örnekleri:

Lat. Aetosauria için,

Fr./İng. aetosaure(s)/aetosaur(s) → Tr. aytozor(lar)

Lat. Australopithecina için,

İng. australopithecine(s) → Tr. avustralopitekin(ler)

Lat. Dinosauria için,

Fr. dinosaure(s) → Tr. dinozor(lar)

Lat. Eutheria için,

Fr. euthérien(s) → Tr. öteryen(ler)

Madde 3.5

I harfi ve onu takip eden bir başka ünlüden oluşan kalıplar için de önceki okunuş örneklerini takip etmek uygun görülmektedir. Bu bağlamda, I harfi /y/ olarak okunmalıdır; bahsi geçen kalıplar için kelime okunuşunun yarattığı hece durumuna göre araya bir /y/ sesi de eklenmelidir. Yazı çevirisi uygulanabilecek durumlarda, kelimeler bu okunuşlara uygun şekilde yazıya dökülmelidir.

Okunuşlar:

Lat. IA → Tr. [ya] veya [iya]   Lat. IE → Tr. [ye] veya [iye]

Lat. IO → Tr. [yo] veya [iyo]   Lat. IU → Tr. [yu] veya [iyu]

Yazılışlar:

Lat. IA → Tr. YA/İYA   Lat. IE → Tr. YE/İYE

Lat. IO → Tr. YO/İYO   Lat. IU → Tr. YU/İYU

IA, IE, IO, IU kalıplarını içeren Latince isimler için okunuş örnekleri:

Lat. Stegosauria → Tr. [stegozorya]

Lat. Gorgonopsia → Tr. [gorgonopsiya]

Lat. *Stigmara* → Tr. [stigmarya]

Lat. *Hallucigenia* → Tr. [hallusigenya]

Lat. *Eremias* → Tr. [eremiyas]

Lat. *Eriastrum* → Tr. [eriyastrum]

Lat. *Vieraea* → Tr. [viyeraya]

Lat. Brachiopoda → Tr. [brakiyopoda]

Lat. Echinoidea → Tr. [ekinoyidea]

Lat. *Ichthyosaurus* → Tr. [iktiyozorus]

Lat. *Iophon* → Tr. [iyofon]

Lat. *Sciurus* → Tr. [skiyurus]

IA, IE, IO, IU kalıplarını içeren Latince dışındaki bir dilde türetilmiş terimler için yazı çevirisi örnekleri:

Lat. Gorgonopsia için,

Fr. gorgonopsien(s) → Tr. gorgonopsiyen(ler)

İng. gorgonopsian(s) → Tr. gorgonopsiyan(lar)

Lat. Plesiosauria için,

Fr. plésiosaurien(s) → Tr. plesiyozoriyen(ler)

İng. plesiosaur(s) → Tr. plesiyozor(lar)

Lat. Ichthyosauria için,

Fr./İng. ichthyosaure(s)/ichthyosaur(s) → Tr. iktiyozor(lar)

Alm. ichthyosaurier(s) → Tr. ihtiyozor(lar)

Lat. Echinoidea için,

Fr./İng. échinoïde(s)/echinoid(s) → Tr. ekinoyid(ler)/ekinoid(ler)

Bu örneğin Y harfi içermeyen hali oldukça yaygın kullanılmaktadır.

Madde 3.6

Türkiye Türkçesi için uyarlanan Latin alfabesinde bulunmayan Q, X ve W harflerinin okunuşları, Madde 3.3 kapsamında θ /TH ve χ /KH/CH harfleri/kalıpları için yapılarına benzer şekilde Türkçedeki en yakın sese uydurularak yapılmalıdır. Yazı çevirisine uygun koşullarda kelimeler harflerin okunuşlarına sadık kalınarak yazıya geçirilmelidir.

Okunuşlar:

Lat. Q → Tr. /k/

Lat. X → Tr. /ks/

Lat. W → Tr. /v/

Yazılışlar:

Lat. Q → Tr. K

Lat. X → Tr. KS

Lat. W → Tr. V

Q, X, W harflerini içeren Latince isimler için okunuş örnekleri:

Lat. Squamata → Tr. [skuamata]

Lat. *Longisquama* → Tr. [longiskuama]

Lat. *Quinqueloculina* → Tr. [Kuinkuelokulina], daha rahat bir telaffuz için [kinkelokulina]

Lat. *Sequoia* → Tr. [sekoya]

Lat. Mixosauria → Tr. [miksozorya]

Lat. *Xenoceratops* → Tr. [ksenokeratops]

Lat. *Asteroxylon* → Tr. [asteroksilon]

Lat. *Trionyx* → Tr. [trioniks]

Lat. *Typhothorax* → Tr. [tipotoraks]

Lat. *Wiwaksia* → Tr. [vivaksiya]

Lat. *Wawelia* → Tr. [vavelya]

Q, X, W harflerini içeren Latince dışındaki bir dilde türetilmiş terimler için yazı çevirisi örnekleri:

Lat. Squamata için,

Fr./İng. squamate(s) → Tr. skuamat(lar)

Lat. Mixosauridae için,

İng. mixosaurid(s) → Tr. miksozorid(ler)

Madde 3.7

Latin alfabesi kullanan çoğu Batı dilinde kimi harfler ‘sessiz’ (İng. silent letter) olarak adlandırılmakta, yani yazıldıkları halde okunmamaktadırlar. Türkçede böyle bir kullanım olmadığından yazılmış olan her harf okunmalıdır ve uygun durumlarda bu şekilde kayda geçirilmelidir.

Okunmayan harf içeren Latince isimler için okunuş örnekleri:

Lat. *Glossopteris* → Tr. [glossopteris]

Lat. Pteropoda → Tr. [pteropoda]

Lat. Pterosauria → Tr. [pterozorya]

Lat. *Pterodactylus* → Tr. [pterodaktilus]

Lat. Ctenophora → Tr. [ktenofora]

Lat. *Ctenomys* → Tr. [ktenomis]

Lat. Scincomorpha → Tr. [skinkomorfa]

Okunmayan harf içeren Latince dışındaki bir dilde türetilmiş terimler için yazı çevirisi örnekleri:

Lat. Pterosauria için,

İng. pterosaur(s) → Tr. pterozor(lar)

Lat. Scincomorpha için,

İng. scincomorph(s) → Tr. skinkomorf(lar)

Madde 4

Cins ve tür isimleri birer özel isim olsalar da metin içinde bütünlükleri bozulmamalıdır ve herhangi bir ek almamalıdır.

Cins ve tür isimlerinin ek almamasına yönelik bazı örnekler:

“*Ardipithecus*’un anatomisi” DEĞİL, “*Ardipithecus* cinsinin anatomisi”

“*Ankylosaurus*’a ait kemikler” DEĞİL, “*Ankylosaurus* cinsine/üyesine/bireyine ait kemikler”

“*Lepidodendron*’un gövdesi” DEĞİL, “*Lepidodendron* ağacının/bitkisinin gövdesi”

“*Asaphus*’un bıraktığı izler” DEĞİL, “*Asaphus* tarafından bırakılan izler”

“*Favosites*’le kıyaslandığında” DEĞİL, “*Favosites* ile kıyaslandığında”

“*Globotruncana*’yla *Contusotruncana*” DEĞİL, “*Globotruncana* ile *Contusotruncana*”

“*Pecten*’i andıran” DEĞİL, “*Pecten* gibi” ya da “*Pecten* cinsini/kavkısını andıran”

Taksonomik bir belirteç olarak kullanılmayan durumlarda cins ve tür isimlerinden Türkçeye yerleşmiş olanların tercih edilmesi tavsiye edilmektedir (örneğin, öğlena, kamelya, manolya, sekoya, goril, okaliptus, anemon, limon, papaya, kanarya gibi). Taksonomik belirteç olmayan isimler, bilimsel adlama ile karışmamaları için küçük harflerle ve metnin geri kalanıyla aynı yazı tipi ile yazılmalıdır.

Taksonomik belirteç olmayan cins ve tür isimlerinin kullanımına yönelik bazı örnekler:

“*Nummulites*’ler” DEĞİL, “nummulitler”

“*Acacia* ağacı” DEĞİL, “akasya ağacı”

“*Alligator*’a özgü” DEĞİL, “alligatora özgü” (aligator veya aligatör olarak da yazılabilmektedir)

Aynı şekilde, cins mertebesinin üstündeki grup isimlerinin de bütünlükleri bozulmamalı ve eğer uygun bir yazı çevirisi veya anlam çevirisi varsa yerine göre bunlar kullanılmalıdır.

Cins üstü mertebelerin ek almamasına yönelik bazı örnekler:

“Dinosauria’lar” DEĞİL, “Dinosauria grubu/sınıfı/kladı vs.” veya “dinozorlar”

“Gastropoda’nın” DEĞİL, “Gastropoda grubunun/sınıfının/kümesinin vs.” veya “karından bacaklıların”

Madde 5

Özel isimleri içeren taksonomi mertebeleri için önerilen uygulamalar şu şekildedir:

Madde 5.1

Türkçeye yerleşmiş olan yabancı özel isimlerin geçtiği taksonomik adlar, Türkçeye yerleştikleri şekilde okunmalı veya yazılmalıdır.

Türkçeye yerleşmiş yabancı özel isimleri içeren taksonomik adlara yönelik bazı örnekler:

Lat. *Confuciusornis* → [konfukiusornis] DEĞİL, [konfüçyusornis]

Lat. *Confuciusornithidae* için,

İng. *confuciusornithid(s)* → Tr. konfukiusornitid(ler) DEĞİL, konfüçyusornitid(ler)

Lat. *Archimedes* → [arkimedes] DEĞİL, [arşimet]

Lat. *Nigersaurus* → [nigerzorus] DEĞİL, [nijerzorus]

Madde 5.2

Latin alfabesi kullanan bir dilden gelen fakat henüz Türkçeye yerleşmemiş olan yabancı özel isimlerin geçtiği taksonomik adlar, özgün okunuşlarına en yakın şekilde okunmalı veya yazılmalıdır.

Henüz Türkçeye yerleşmemiş yabancı özel isimleri içeren taksonomik adlara yönelik bazı örnekler:

Lat. *Escherichia coli* → [eşerihya koli], kâşifi hekim Theodor Escherich (1857–1911) anısına.

Lat. *Rhyniella* → [riniella] DEĞİL, [rayniella], İskoçya’daki Rhynie Çörtü’nden esinlenilerek.

Lat. *Charnia* → [karniya] DEĞİL, [çarniya], Charnwood Ormanı’ndan (İngiltere) esinlenilerek.

Lat. Rubidgeinae için,

İng. rubidgeine(s) → Tr. rubicin(ler), paleontoloji profesörü Bruce Rubidge'in adından.

Madde 5.3

Standart Latin alfabesinde bulunmayan Ü ve Ö gibi harfleri içeren Latince isimler yazılırken istenen sesi okutmaya yakın kalıplar ile yazılmaları tavsiye edilmektedir. Bu isimler okunurken veya yazı çevirisine uygun haldeyken hedef alınan harfe göre okumak veya yazmak gerekmektedir.

Ü ve Ö harflerini içeren taksonomik adlara yönelik bazı örnekler:

Lat. *Guembelina* → [gümbelina], jeolog Wilhelm von Gümbel (1823–1898) anısına.

Lat. Guembeltriidae için,

İng. guembeltriid(s) → Tr. gümbelitrid(ler)

Lat. *Sengoerichthys* → [şengörükts], jeolog Celal Şengör'ün (1955) adından.⁵¹

Lat. *Echinelops ozcani* → [ekinelops özcani] jeolog Ercan Özcan'ın (1961–2022) adından.⁵²

Buradaki tür isminin *ozcani* yerine *oezcani* olarak verilmesi daha doğru olurdu.

Madde 5.4

Latin alfabesi kullanmayan bir dile ait yabancı özel isimlerin geçtiği taksonomik adlar da özgün okunuşlarına en yakın şekilde okunmalı veya yazılmalıdır.

Latin alfabesi kullanmayan bir dile ait yabancı özel isimleri içeren taksonomik adlara yönelik bazı örnekler:

Lat. *Sharovipteryx* → [şarovipteriks], Sovyet paleontolog A. G. Sharov (1922–1973) anısına.

Lat. Sharovipterygidae için,

İng. sharovipterygid(s) → Tr. şarovipterigidler(ler)

51 Philippe Janvier, Gaël Clément ve Richard Cloutier, "A primitive megalichthyid fish (Sarcopterygii, Tetrapodomorpha) from the Upper Devonian of Turkey and its biogeographical implications," *Geodiversitas* 29 (2007).

52 Alison Murray ve İzzet Hoşgör, "An early Oligocene elopiform fish from a new locality in Eastern Anatolia, Turkey," *Journal of Vertebrate Paleontology* 32 (2013).

Lat. *Xianguangia* → [siyanguyangiya], Çinli paleontolog Hou Xian-guang (1949) adına.

Lat. *Fuxianhuia* → [fusiyanhuya], ismi Çin'deki Fuxian Gölü'nün adından.

Madde 6

Taksonomide Türkçe anlam çevirisi sadece cins mertebesinde daha yukarıda olan taksonomi aşamalarında uygulanmalıdır. Anlam çevirisi yapılacak olan grubun isimlendirilmesi ve genel özellikler hakkında doğru bilgilere sahip olunması çok önemlidir. Eğer bu tür bilgilere ulaşılamıyorsa, yazı çevirisi ile yetinilmesi daha yerindedir.

Anlam çevirisi için bazı örnekler:

Seçilen kelimelerin durumu açıklayıcı nitelikte olmaları sebebiyle kimi anlam çevirileri, takip eden iki örnekte görülebileceği gibi oldukça basittir:

Lat. Cephalopoda = Hel. κεφαλή (kafa anlamında) + Hel. ποδός (ayak anlamında)

Lat. Cephalopoda → Fr. céphalopodes → Tr. kafadan bacaklılar

Bu hayvan grubunun Osmanlıca karşılığı 'zat-ül-ercül-ür-re'siye' şeklindeyken, harf ve dil devrimleri sonrasında bu isim 'kafabacaklılar' olarak değiştirilmiştir.⁵³ 'Ercül' kelimesi Arapçada bacak anlamına gelen 'ricl' kelimesinin çoğuludur ve insanlarda uyluk başından ayağa kadar olan kısmı tanımlamak için kullanılmaktadır.⁵⁴ Dolayısıyla, Batı'daki 'ayak' anlamına gelen kelimenin Arapçanın etkisiyle 'bacak' şekline dönüştüğü düşünülebilir. Aynı çeviri tercihi 'karınbacaklar' (bugün bilinen haliyle karından bacaklılar veya Gastropoda) ve 'eklembacaklar' (günümüzdeki biçimiyle eklem bacaklılar veya Arthropoda) gibi örnekler için de uygulanmış fakat dilde sadeleştirme yapılırken 'tümenayaklar' (Myriapoda, eğer anlam çevirisini günümüze uyarlamak gerekirse tümen ayaklılar) gibi bazı terimler için 'ayak' kelimesi daha uygun görülmüştür.⁵⁵

Kafadan bacaklılar, önceki sözlüklerde⁵⁶ ve kimi terim hazırlama kılavuzlarında⁵⁷ bitişik yazılırken Türk Dil Kurumu Sözlüğü içerisinde ayrı yazılmaktadır.⁵⁸ Kelime birleştirme yoluyla yaratılan terimlerin birleşik mi yoksa ayrı mı yazılacakları hakkında bazı temel kurallar belirlenmiş olsa da⁵⁹ bu sorunun tamamen çözülememiş gibi görüldüğünü de belirtmek gerekir.

53 Anonim, *İlk ve Orta Öğretim Zooloji Terimleri* (Ankara: Devlet Basımevi, 1937), 20.

54 Ahmed eş-Şâvenî, "Sözlükbilim ve çeviride analitik yöntem," çev. Galip Yavuz, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1999).

55 Anonim, *Zooloji Terimleri*, 17.

56 Anonim, *Zooloji Terimleri*, 6.

57 Emin Özdemir, *Terim Hazırlama Kılavuzu* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1973), 27.

58 İsmail Parlatur vd., *Türkçe Sözlük, Cilt II (K-Z)*, 1153.

59 Zülfikar, *Terim Sorunları*, 165-170.

Fr. cilié(s) → Tr. silli(ler)

Lat. Ciliata → Fr. ciliés → Tr. kirpikliler

Latince ‘kirpiklere sahip’ anlamına gelen ‘ciliātus’ kelimesinden üretilmiş olan ve Osmanlı zamanında ‘zülehdap’ olarak anılan bu mikroorganizma grubu, Cumhuriyet Dönemi’nde ‘kirpikliler’ biçiminde kayda geçmiştir.⁶⁰ Kirpikliler teriminin yaygın benimsemiş olması, kirpik kelimesinin Fransızcası olan ‘cil’ sözcüğünün yazı çevirisi olan ‘sil’ üzerinden türetilmiş ‘silliler’ adının eski baskınlığının kırılmış olduğuna işaret etmektedir.

Bu iki yerleşik örnekten sonra bazı özgün önermelerde bulunulabilir:

Lat. Notoungulata = Hel. νότος (güney anlamında) + Lat. unguis (tırnak, toynak anlamında)

Lat. Notoungulata → Tr. güney toynaklıları (veya güneyli toynaklılar)

Notoungulata grubunun üyeleri Güney Amerika’ya özgü memeliler oldukları için⁶¹ bu anlam çevirisi oldukça uygun ve kullanışlıdır.

Lat. Monoplacophora = Hel. μόνος (tek anlamında) + Hel. πλάξ (levha anlamında) + Hel. φέρω (üzerinde taşımak anlamında).

Lat. Monoplacophora → Tr. tek çenetliler

Çenet kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlüğünde bir hayvan bilimi terimi olarak şöyle tanımlanmaktadır: “İstiridye vb. iki çeneli yumuşakçalarda, kolsu ayaklılarda kavkının iki parçasından her biri”.⁶² Bu tanımlı destekler biçimde, Latince ‘Bivalvia’ veya ‘Pelecypoda’ isimleriyle bilinen ve istiridye gibi iki çenede sahip yumuşakça grubu için çift çenetliler tabiri de kullanılmaktadır. Monoplacophora grubuna ait yumuşakçalarda ise sadece bir kavki parçası bulunduğu için bu grup Türkçede ‘tek çenetliler’ olarak anılabilir.

Ancak, oluşturulması bu kadar kolay olmayan başka anlam çevirileri de vardır:

Lat. Pyrotheria = Hel. πῦρ (ateş anlamında) + Hel. θηρίον (vahşi hayvan anlamında)

Pyrotheria ismini eğer kelime anlamları ile çevirirsek ‘ateşin vahşi hayvanları’ ya da bu grubun bir memeli hayvan grubu olduğu düşünülürse ‘ateş memelileri’ gibi bir sonuç ortaya çıkacaktır. Fakat burada mecazlı bir anlatım kullanıldığını belirtmek gerekir. Bu gruba ismini

60 Anonim, *Zooloji Terimleri*, 17, 20.

61 Thomas Stainforth Kemp, *The Origin and Evolution of Mammals* (New York: Oxford University Press, 2005), 245.

62 İsmail Parlatur vd., *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Cilt I (A-J)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1998), 460.

veren tip cins olan *Pyrotherium* cinsinin ateş ile özel bir bağı yoktur; sadece ilk fosillerinin bir volkanik kül tabakası içinde bulunması sebebiyle böyle bir isim verilmiştir.⁶³ Bununla birlikte, volkanizma ile kimyasal yanmanın birbirlerinden çok farklı süreçler oldukları da bir gerçektir.

Öte yandan, ‘theria’ kelimesinden türeyen isimler omurgalı paleontolojisi jargonunda ekseriyetle memeliler ve memeli atalarını tanımlayan gruplara verilmektedir. Ne yazık ki ülkemizde memelilerin kökenlerini ele alan hiçbir çalışma yapılmamış olduğundan bu konuda gerekli terminoloji de oluşmamıştır. Hatta bugünkü keseli ve plasentalı memelileri kapsayan bir alt grup olan Theria, Türkçede ‘doğuran memeliler’ olarak karşılık bulmaktadır. Sonuçta, en azından şimdilik, bu grubu anlatırken yazı çevirisi ile yetinilmesi yerindedir:

Lat. Pyrotheria için,

İng. pyrothere(s) → Tr. piroter(ler)

Sıradaki örnekte görülebildiği üzere bazı anlam çevirilerinin yeniden değerlendirmeleri gerekebilmektedir:

Lat. Neuroptera = Hel. νεῦρον (nöron, kiriş veya tendon anlamında) + Hel. πτερόν (kanat anlamında).

Bu grubun yaygın kullanılan Türkçe karşılığı olan ‘sinir kanatlılar’ terimini yeterli bir anlam çevirisi olduğunu kabul etmek güçtür. Bunun sebebi güncel Türkçeye ‘nöron’ şeklinde geçen kelimenin sadece modern manasıyla, yani sinir hücreleri olarak düşünülmesidir. Bu hatalı düşünce anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Dönemi’nde başlamış, Fransızca ‘névroptères’ isminden yapılan bir çeviri ile bu böcek grubu ilk olarak ‘asabiy-ül-cenah’ adıyla anılmış, harf ve dil devrimlerinin ardından ise ‘sinir kanatlar’ biçiminde terimleşmiştir.⁶⁴ Hâlbuki Neuroptera grubunun tanımlandığı 1758 yılında henüz sinir sistemi ile ilgili yetkin çalışmalar ortaya çıkmamıştır ve bu kelime anatomideki ilksel anlamında, yani kas telini veya doku bağıni anlatmak için kullanılmaktadır.

Neuroptera grubuna dâhil olan kanatlı böceklerle bakıldığında kanat zarlarının ince damarlarla örülü, ağsı bir yapıya sahip olduğu fark edilecektir. Kelime anlamı da dikkate alınarak şöyle bir Türkçeleştirme önerilebilir:

Lat. Neuroptera (Fr. névroptères) → Tr. ağ kanatlılar veya kiriş kanatlılar

Ağ kanatlılar isminin İngilizce (net-winged insects) ve Almanca (Netzflügler) başta

63 Bruce MacFadden ve Carl David Frailey, “*Pyrotherium*, a large enigmatic ungulate (Mammalia, Incertae sedis) from the Desedean (Oligocene) of Salla, Bolivia,” *Palaeontology* 27 (1984).

64 Anonim, *Zooloji Terimleri*, 22.

olmak üzere başka dillerde de kullanılması, belki bu çeviriyi bir adım öne geçiren ikinci bir faktör olarak düşünülebilir.

Madde 7

Taksonomide Türkçe anlam çevirisi, Türkçe yazı çevirisi ile birlikte kullanılmalıdır. Bir başka deyişle, yabancı dildeki bir terim ya tamamen anlam çevirisiyle ya da tamamen yazı çevirisi ile dile kazandırılmalıdır.

Bu durum hiyerarşik taksonomide kullanılan son takılar (İng. suffix) üzerinden açıklanabilir. Örneğin, hiyerarşik taksonominin hayvanları kapsayan kural kitabında, aile takısının “-idae” olduğu belirtilmiştir.⁶⁵ Türkçede ise “-gil” veya “-giller” eki, halk ağzındaki kullanımından daha baskın olan anlamıyla, yani taksonomide aile mertebesini işaret eden ek olarak öne çıkmaktadır.⁶⁶ Dolayısıyla hayvan taksonomisindeki “-idae” takısının doğrudan karşılığıdır.

Anlam çevirinin yazı çeviri ile birlikte kullanılmaması gerektiğine dair bir örnek:

Latince terimin anlam çevirisi:

Lat. Felinidae = Lat. fēlis (kedi) + “-idae”

Lat. Felinidae [feliniday] → kedigiller

Latince dışındaki bir dilden türetilen yazı çevirisi:

Lat. Felinidae için,

İng. felinid(s) → Tr. felinid(ler)

Yanlış çeviri örneği:

Lat. Felinidae → felingiller

İsabetli bir Türkçe terim çevirisi oluşturabilmek için kök ve ek kısımlarının her ikisinin de aynı dilden seçilmesine dikkat etmek gerekir.

6. Sonuç

Taksonomideki isimlerin nasıl okunup yazılmaları gerektiğini ele alan bu çalışmayı, Türkçede bir bilim dili oluşturmak adına atılmış ilk adımlardan biri olarak görmek gerekir.

65 ICZN, *International Code*, Madde 29.2

66 Özdemir, *Terim Hazırlama Kılavuzu*, 69; Zülfiyar, *Terim Sorunları*, 90-91; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri – Şekil Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003), 47.

Latince okuma kurallarına olabildiğince sadık kalınarak yapılan okumalar ve yazı çevirileri, bu yabancı isimlerin en doğru şekilde dilimize kazandırılmalarına yardımcı olacaktır. Anlam çevirileri ele alındığında ise, ismi oluşturan yabancı sözcük veya sözcüklerin birebir tercümesi yerine belirtilmek istenen esas anlamı yansıtan mantıklı kelime veya kelimelerden kurulmuş karşılıklar tercih edilmiştir. Bu çalışmanın sadece Türkçe bilim yapanlara değil, aynı zamanda bilimi rehber kabul etmek isteyen tüm yurttaşlara, özellikle de genç araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

Teşekkür: Bu çalışmanın yayınlanabilmesi için inisiyatifi ele alan dergi editörleri Prof. Dr. Feza Günergun ve Dr. Öğr. Üyesi. Kaan Ata'ya ve değerli vakitlerini ayırarak bu makalenin daha iyi hale gelmesini sağlayan hakemlere en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgments: I would like to express my sincere thanks to the journal editors, Prof. Dr. Feza Günergun and Assist. Assoc. Prof. Dr. Kaan Ata, who took the initiative to publish this work, and the referees who took their valuable time to make this article better.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

Anonim. *İlk ve Orta Öğretim Zooloji Terimleri*. Ankara: Devlet Basımevi, 1937.

Başbüyük, Hasan Hüseyin ve Battal Çıplak. "Filogenetik sistematik: terimleri, prensipleri ve çalışma tekniği üzerine kısa bir derleme." *Turkish Journal of Zoology* 21 (1997): 241-257.

Baydur, Suat Yakup. *Dil ve Kültür – Türkçenin ve Başka Dillerin Gelişmeleri, Türkçenin Durumu ve Soruları Üzerine Yazılar*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 1952 (Yeniden Baskı, 2018).

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1973 (Yeniden Baskı, 2002).

Cocks, Leonard Robert Morrison, Nigel Howard Woodcock, Richard Barrie Richards, John Tempest Temple ve Philip Lane. "The Llandovery Series of the type area." *Bulletin of British Museum of Natural History* 38 (1984): 131-182.

Dumont, André Hubert. "Rapport sur la carte géologique du Royaume." *Bulletins de l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique* 14 (1849): 351-373.

Dürüşken, Çiğdem. *Felsefecilere Özel Latince – Descartes Latince Öğreniyor*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.

Fransen, Sietske. "Latin in a Time of Change: The Choice of Language as Signifier of a New Science?" *Isis* 108 (2017): 629-635, doi:10.1086/694189.

von Gümbel, Carl Wilhelm. *Geognostische Beschreibung des bayerischen Alpengebirges und seines Vorlands*. Gotha: Verlag von Justus Perthes, 1861.

Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Ansiklopedisi – Kavramlar ve Akımlar, Cilt 3 (İ-K)*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1977.

Hofker, Jan. "Correlation of the Tuff Chalk of Maestricht (type Maestrichtian) with the Danske Kalk of Denmark (type Danian), the stratigraphic position of the type Montian, and the planktonic foraminiferal

- faunal break.” *Journal of Paleontology* 36 (1962): 1051-1089.
- Janvier, Philippe, Gaël Clément ve Richard Cloutier. “A primitive megalichthyid fish (Sarcopterygii, Tetrapodomorpha) from the Upper Devonian of Turkey and its biogeographical implications.” *Geodiversitas* 29 (2007): 249-268.
- Karacabey, Necdet. “Türkiye’nin yeni bir *Colveraia* Klinghardt türü ve *Joufia* Boehm alttürü hakkında.” *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 82 (1974): 77-83.
- Kâtib Çelebi. *Levâmi’u’n-Nûr Fî Zulmet-i Atlas Minor*. Yayına hazırlayan Ahmet Üstüner ve Ahmet Arslantürk. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.
- Kazancı, Gürkan. “Tıp Terminolojisi”. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 12 (2003): 222–226.
- Kelağa Ahmet, İbrahim. “Çağdaş Yunancanın tarihsel gelişimi.” *Balkanlar El Kitabı, Cilt 2: Çağdaş Balkanlar*, hazırlayan Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay içinde 477-490. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017 (3. Baskı).
- Kemp, Thomas Stainforth. *The Origin and Evolution of Mammals*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Ketin, İhsan. “Anadolu’nun Tektonik Birlikleri.” *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 66 (1966): 20-34.
- Kırzioğlu, Fahrettin. *Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi (1451–1590)*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1976.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri – Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Kulp, John Laurence. “Geologic Time Scale.” *Science* 133 (1961): 1105-1114.
- MacFadden, Bruce ve Carl David Frailey. “*Pyrotherium*, a large enigmatic ungulate (Mammalia, Incertae sedis) from the Desedean (Oligocene) of Salla, Bolivia.” *Palaeontology* 27 (1984): 867-874.
- Meriç, Engin. “Orbitoididae’lerin çoğalması hakkında.” *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 63 (1964): 22-28.
- Millas, Herkül. “Yunanca’nın Türkçe Harflerle Yazılışı.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 16 (1992): 189-197.
- Murray, Alison Margaret ve İzzet Hoşgör. “An early Oligocene elopiform fish from a new locality in Eastern Anatolia, Turkey.” *Journal of Vertebrate Paleontology* 32 (2013): 296-303.
- Ortaylı, İlber. *Türklerin Altın Çağı*. İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- Özdemir, Emin. *Terim Hazırlama Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1973.
- Parker, Charles Thomas, Brian Tindall ve George Garrity. “International Code of Nomenclature of Prokaryotes – Prokaryotic code (2008 revision).” *International Journal of Systematic and Evolutionary Microbiology* 69 (2019): S1–S111, doi: 10.1099/ijsem.0.000778.
- Parlatır, İsmail, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Belgin Tezcan Aksu, Seyfullah Türkmen ve Yaşar Yılmaz. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Cilt I (A-J)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1998.
- Parlatır, İsmail, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Belgin Tezcan Aksu, Seyfullah Türkmen ve Yaşar Yılmaz. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Cilt II (K-Z)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1998.
- Pearson, David Amory Bapty. “Problems of Rhaetian stratigraphy with special reference to the lower boundary of the stage.” *The Quarterly journal of the Geological Society of London* 126 (1970): 125-150.
- Perek, Faruk Zeki. *Tercümeli Latin Grameri I-II*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1968.
- de Queiroz, Kevin ve Philip Douglas Cantino. *International Code of Phylogenetic Nomenclature (PhyloCode), Version 6*. Florida: CRC Press, 2020.

- Roux, Jean-Paul. *Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*. Çeviren Ahmet Kazancıgil ve Lale Arslan-Özcan. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2004.
- Sandalcı, Sema. *Eski Yunanca Dilbilgisi ve Cümle Yapısı I*. İstanbul: Pencere Yayınları, 2006.
- Sarıgöl, Volkan, "Jeoloji, Paleontoloji ve Evrim", *Evrenin Karanlığında Evrimin Işığı*, hazırlayan Çağrı Mert Bakırcı içinde 117-148. İstanbul: Muaf Kitap, 2017.
- eş-Şâvenî, Ahmed. "Sözlükbilim ve çeviride analitik yöntem," çeviren Galip Yavuz. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1999): 149-162.
- Verbrugge, Gerald Paul. "Transliteration or Transcription of Greek." *The Classical World* 92 (1999): 499-511.
- Vural, Hanifi ve Tuncay Böler. *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.
- Witton, W F. "Pronunciation of Latin AE". *The Classical Review* 20 (1906): 233. doi:10.1017/S0009840X0099454X
- Zülfikar, Hamza. *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991.

Elektronik kaynaklar / Electronic Sources

- ICZN. International Code of Zoological Nomenclature, Fourth Edition. London: The International Trust for Zoological Nomenclature, 1999. Erişim 20 Temmuz 2023. <https://www.iczn.org/the-code/the-code-online/>.
- Turland, Nicholas John, John Harry Wiersema, Fred Rogers Barrie, Werner Greuter, David Leslie Hawksworth, Patrick Herendeen, Sandra Knapp, Wolf-Henning Kusber, De-Zhu Li, Karol Marhold, Thomas William May, John McNeill, Anna Monro, Jefferson Prado, Michelle Judith Price ve Gideon Francois Smith. International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants (Shenzhen Code) adopted by the Nineteenth International Botanical Congress Shenzhen, China, July 2017 (Regnum Vegetabile 159). Glashütten: Koeltz Botanical Books, 2018. Erişim 20 Temmuz 2023. <https://www.iapt-taxon.org/nomen/main.php>
- Uluslararası Stratigrafi Komisyonu (International Commission on Stratigraphy). "Uluslararası Kronostratigrafik Çizelge (International Chronostratigraphic Chart) 2023/09". Erişim 18 Aralık 2023. <https://stratigraphy.org/chart#latest-version>.

